

Hizkuntzalaritzaren historiaz

Ricardo Gómez <ricardo.gomez@ehu.es>

Hizkuntzalaritza eta Euskal Ikasketak Saila

Universidad del País Vasco / Euskal Herriko Unibertsitatea

1.1 bertsioa: Vitoria-Gasteiz, 2006/02/09

This work is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/> or send a letter to Creative Commons, 543 Howard Street, 5th Floor, San Francisco, California, 94105, USA.

Aurkibidea

1	SARRERA	4
2	HIZKUNTZAREN GAINEKO HAUSNARKETARAKO ABIAPUNTUAK	6
2.1	Sarrera	6
2.2	Hizkuntz kontaktua.....	6
2.3	Itzulpengintza	7
2.4	Irakaskuntza	7
3	HIZKUNTZALARITZAREN HISTORIA EUROPATIK KANPO.....	9
4	MENDEBALDEKO HIZKUNTZ HAUSNARKETEN HASTAPENAK: GREZIA ETA ERROMA	11
4.1	Sarrera	11
4.2	Gramatika eta filosofiaren arteko harremanak.....	12
4.2.1	Hitzen ezaugarri semantikoak	12
4.2.2	Esaldiaren azterketa	12
4.2.3	Perpausaren atalen lehen definizioak.....	12
4.3	“Gramatika-zientziaren” sorrera	14
4.4	Perpausaren atalen definizio formala.....	15
4.5	Perpausaren atalen definizio semantiko-diskurtsiboa	15
4.6	Gramatika eta latina ikasteko eskuliburuak.....	16
4.7	Ondorio gisa.....	17
5	ERDI AROA	18
5.1	Sarrera	18
5.2	Hizkuntzalaritzaren kristautzea	18
5.3	Gramatika espekulatiboa.....	19
6	HIZKUNTZA ARRUNTEN GRAMATIKA-TRADIZIOEN GARAPENA.....	23
6.1	Sarrera	23
6.2	<i>Sermo vulgaris</i> vs <i>sermo litteratus</i> eztabaida Italian	25
6.3	Aurreneko gramatikak: eredu klasikoek egokitzapenerantz	26
6.4	Misiolarien hizkuntzalaritza.....	30
7	HIZKUNTZALARITZA MODERNORANTZ: AURREIRITZI, MITO ETA PARADIGMAK	32
7.1	Sarrera	32
7.2	Hizkuntza eta teologia.....	32
7.3	Hizkuntza eta ezagutza	33
7.4	Hizkuntza eta hezkuntza.....	33
7.5	Giza hizkuntza, animaliak eta makinak	34
7.6	Hizkuntzaren erabileraren gehiegikeriak eta hizkuntzaren erreforma	34
7.7	Hizkuntzaren jatorria	35
7.8	Hizkuntzaren batasuna eta hizkuntzen berezitasunak	41
7.9	Hizkuntz aldaketa, erabilera eta gizartea	41
7.10	Laburbilduz	42
8	HIZKUNTZA UNIBERTSALAREN BILA	43
9	HIZKUNTZ DATUEN BILDUMAK ETA HIZKUNTZEN GENEALOGIAREN HASTAPENAK	45
9.1	Sarrera	45
9.2	Berpizkundeko katalogoak eta lehen sailkapenak.....	45
9.3	Bilduma handiak	46
9.4	Ondorioak	47
10	GRAMATIKA OROKORRAREN HASTAPENAK.....	49
10.1	Sarrera	49
10.2	Port-Royaleko gramatika orokor eta arrazoitua.....	50
10.3	Entziklopedia	53
10.4	Ideologoak	54
11	GRAMATIKA KONPARATZAILEA ETA HIZKUNTZALARITZA HISTORIKOA	56
11.1	Sarrera	56
11.2	Sanskritoaren “aurkikuntza”.....	56
11.3	Ereduaren sorrera.....	59

11.4	Ereduaren garapena: Schleicher.....	60
11.5	Zientzia eredu gisa.....	61
11.6	Hizkuntzalaritza eta eboluzionismoa.....	63
11.7	Erregularitasunaren bila: Neogramatikariak.....	66
11.8	Hizkuntzalaritza naturalista.....	68
12	HIZKUNTZ TIPOLOGIA	71
12.1	Sarrera	71
12.2	Aurreneko sailkapen-saioak	71
12.3	Sailkapen klasikorantz.....	71
13	GLOSARIOA	74
14	BIBLIOGRAFIA.....	76
14.1	Oinarrizko bibliografia	76
14.2	Bibliografia osagarria	76

1 Sarrera

Hizkuntzalaritzaren historia ezagutzeak betebeharrak didaktiko garbia du: aurreko autoreek hizkuntzaren arazoei buruz zer uste zuten eta zein konponbide proposatu zuten sistematikoki jaso, aztertu eta hizkuntzalari garaikideei nahiz ondoko belaunaldiei era ulergarrian ezagutaraztea.

Izan ere, zientzialari guztiek ez dute trebetasun, motibazio eta inspirazio maila berdina, ezta datu, lanabes edo lan egiteko aukera eta erraztasun berdinak ere. Hortaz, denok ezagutu behar genuke lantzen dugun zientzia-arloaren egoera, bai eta beronetara nola iritsi den ere; hau da zientzia-jardueran premiazkoa den dogmatismorik eza, perspektiba eta urruntasuna lortzeko ezinbesteko urratsa. Esan nahi baita, horrela soilik lor dezakegu benetako zientzia-aurrerapen sendoak teoria erdiegosi eta aldarrikapen frogatugabeetatik bereiztea; baita benetako iritzi eta teoria berriak antzinako ideia, eredu eta teorioren ezkutuzko edo nahigabeko birmoldaketetatik bereiztea ere.

Hizkuntzalaritzaren historia jarraipen eta etenen bide bat da. Garai batean garrantzia handiagoa eman zaio hausnarketa teorikoari eta hurrengo batean, aldiz, datu enpirikoen sistematizazioari; ikerlerro batzuk denbora batez gailen agertu ondoren, desagertu egin dira, geroago berpizteko, penduluaren mugimenduaren antzera. Halaber, garai bakoitzean joera bat nagusitu izan bada ere, aintzat hartu behar da haren inguruan, aldi berean, beste ideia eta proposamen batzuk bizi izan direla. Hau guztia ulertzeak aski laguntza eman diezaioke hizkuntzalariari, arloak egun bizi duen egoera bere neurrian hartzeko.

Hurrengo lerroetan Europako Mendebaldeko hizkuntzalaritzaren historiaz jardungo dut, Antzin Arotik XIX. mendea arteko epea hizpide harturik. Horretarako, ahalik eta bibliografia aipamen gutxien ematen saiatu naiz, testua den baino astunago ez bihurtzarren. Izan ditudan iturri nagusiak Koerner & Asher (1995), Lepschy (1998) eta Swiggers (1997) izan dira. Testua ontzeko, aurreko hiru lanak, bereziki azkena, laburtu, egokitu eta euskaratu ditut.

Zenbait termino glosario batean bildu ditut. Termino bakoitzaren lehen agerraldia letra lodiz markatu dut (zuzenean PDFa irakurriz gero, bertan klik eginez glosarioaren sarrerara eramango zaitu).

Apunte hauek abiapuntua dute 2002/03 eta 2003/04 ikasturteetan HIZTEK graduondoko programan Beñat Oyharçabalek eta biok emandako “Oinarrizko hizkuntzalaritza II: Historia eta joera nagusiak” ikastaroan erabili ziren materialetan.

2 Hizkuntzaren gaineko hausnarketarako abiapuntuak

2.1 Sarrera

Europako Mendebaldeko hizkuntzalaritza-tradizioa ziur aski munduko emankorrena izan da, zaharrena ez izanik ere (ik. 3). Hainbat mendetan zehar era askotako teoria, metodo eta ikerketa multzo aberatsa osatzea lortu du. Eta Grezian eman ziren horretarako lehenbiziko urratsak. Filosofoen hizkuntzarekiko kezkatik abiatuta, hizkuntza baten —edo batzuen— azterketa sistematikoa sortu zen, gramatikagintzaren agerpena ahalbidetuz.

Nola iritsi zen hizkuntza aztertzerara? Argi dago hizkuntzalaritzaren jarduera bera ez zela hutsetik sortu. Zenbait egoera eta beharrek (politiko, sozio-ekonomiko, pedagogiko eta kulturek) eraman zituzten grekoak hizkuntza aztertzerara.

Hizkuntzari buruzko hausnarketaren eragile nagusiak honako hauek dira (Swiggers 1997: 58-65):

- Hizkuntz kontaktua
- Itzulpengintza
- Irakaskuntza

2.2 Hizkuntz kontaktua

Hizkuntz kontaktua kultur esperientziarekin lotutako eragilea dugu. Merkatarien harremanek, populuen migrazioek, bidaiak eta batez ere istilu politiko zein militarrek biziki azaleratu zituzten hizkuntzen arteko desberdintasunak.

Hizkuntzen kontaktuari buruzko lehen hausnarketak greko eta erromatarren artean gertatu ziren. Italiako hegoaldean grekoen koloniak zeuden eta grekoz hitz egiten zuten esklabo askok erromatarren maisuak izan ziren; bestalde, Greziako hainbat gramatikarik eta maisuak arrakasta handiz lan egin zuten Erroman (bereziki K.a. I. mende hasieratik K.o. I. mendearen erdira). Honek guztiak grekoen hizkuntza eta kulturarekiko lilura eta gutxiagotasun sentimendua sorrarazi zituen. Ondorioz, grekoa Erromako elitearen

hizkuntza bilakatu zen. Halaber, garai hartako autore latindar askoren ustez, latina grekoaren dialektoa, grekoaren bilakaera apala edo are grekoaren imitazio txar bat zen.

Beste alde batetik, Italiako grekodunek latinari buruz zuten jarrera ez zen batere ona. K.o. III. mendea arte ez zitzairen erakargarri iruditu eta ez zuten latina ikasteko ahaleginik egin; eta orduan ere arrazoi praktikoak tartean zirelako (latina erabiltzen baitzen administrazioan eta justizian, esaterako). Greko gehienek iritziz, latina hizkuntza barbaroa edo nahasia zen.

2.3 Itzulpengintza

Antzinako Ekialde Hurbilean testu ofizial asko itzuli ziren eta orduko inskripzio elebidun eta hirueledun asko ezagutzen ditugu. Hala ere, itzulpengintzaren eta haren metodoen gaineko lehen hausnarketan aztarnak, berriz ere, greko-latindarren garaian aurkitzen dira.

Oro har, badirudi autore greko eta latindarrek (Zizeron eta Horazio, adibidez) esanahiaren arabera itzultzea nahiago zutela, hitzez hitzezko itzulpena (*verbum de verbo*) arbuiatzen baitzuten. Nolanahi ere den, zenbait kasutan hitzez hitz itzultzea aukera egokia gerta zitekeen, hala nola:

- hiztegi elebidunetan, arrazoi didaktikoengatik;
- testu administratiboetan eta, kristautentzat, testu sakratuetan, bietan ereduarekiko begiruneagatik;
- iturri-hizkuntzaren eta helburu-hizkuntzaren prestigio erlatiboagatik.

2.4 Irakaskuntza

Irakaskuntzak eragin zuzena izan zuen gramatikagintzaren sorreran. Idazteaz baliatu ziren Antzin Aroko zibilizazio guztiek eskola-sistema bat izan zuten. Mesopotamia eta Egipton eskolaren xedea idazlarien —tenpluetako eta jauregiko funtzionarioen— heziketa zen. Idazkeraren ikurrak buruz ikasi behar zituzten eta, gaika antolatutako zerrenden bitartez (animaliak, landareak, geografia-izenak, etab.), ezagutza entziklopediko egokia erdietsi.

Denbora pasa ahala, Mesopotamian hitz zerrenda hauek elebidun edo hirueledun bihurtzen dira eta linguistikoki sailkatzen hasten dira: sinonimo eta antonimoen arabera

edo hitzen erlazio formal edo semantikoen arabera, kasu. Halaber, adizkien eta flexiodun hitzen zerrendak agertzen dira. Ahalegin hauetan terminologia gramatikal bat sortzeko lehen urratsak nabari daitezke, oraino oso urrats xumeak badira ere.

Egiptoko sistema oso antzekoa zen. Baina mazedonioen agindupean grekoa sartu zen Egipton eta, harrezkero, grekoaren eta egiptoeraren irakaskuntza elkarren ondoan joan ziren.

Greziako eskoletan hizkuntzaren ikaskuntza mailaka burutzen zen: ikurrak (letrak), silabak eta hitz zerrendak ikasten ziren, zerrendak silaba-kopuruaren edo eremu semantikoaren arabera osatzen zirelarik. Berauen aldean, baziren zerrenda tematiko elebidunak ere, Inperioaren administrazioan sartu nahi zuten grekoei edota grekoa ikasi nahi zuten erromatarrei zuzenduak; eskuliburu elebidun hauetan zerrenda tematikoak eta zerrenda alfabetikoak konbinatzen ziren.

Erroman funtsean grekoen heziketa gramatikalaren eredua onartu zuten, hizkuntzaren atal sinpleenetatik konplexuenetara zihoana alegia: letrak, silabak, **perpausaren atalak** eta euren **akzidenteak**. Metodo honek erakusten du hizkuntzaren ikasketan gramatikagintzak betetzen zuela zeregin nagusia.

3 Hizkuntzalaritzaren historia Europatik kanpo

Hurrengo orrietan Europako hizkuntzalaritzaren historiaz mintzatuko naizenez, zilegi bekit gainerako tradizioez hitz bi esatea.¹

Ekialde Hurbileko antzinako zibilizazioei dagokienez, Mesopotamiako eta Egiptoko irakaskuntza-sistemek —idazlarien prestakuntzaz arduratzen baitziren— hizkuntzari buruzko interesa piztu zuten eta zenbait hitz eta morfema zerrenda, hala nola gramatika-ariketa batzuk utzi dizkigute (ik. 2.3).

Arabiarren gramatikagintza islamarekin abiatu zen: musulmanek *Koran* liburu sakratua egoki ulertzen eta irakurtzen ikasi behar zuten; areago, islamari atxikitako lurralde berrietan arabiera zuzena ikasi behar zuten. Honek guztiak arabierari buruzko gogoeta sorrarazi zuen, gramatika bat eratzeko asmoz. Gure aroko VI. eta VIII. mendeen bitartean hiru gramatikari-belaunaldik jardun zuten arabiera deskribatzen eta arautzen. Ahalegin horien emaitza Sībawayhiren *Kitāb* ('liburua') izan zen, arabiera klasikoa arautu zuen lana. Arabiar gramatikagintza zaharrak arretaz aztertu zituen arabieraren morfologia² eta sintaxia.³

Indiako hizkuntzalarien lan garrantzitsuenak sanskritoari buruzkoak izan ziren. Aurrenekoek Veda testu sakratuak hartu zituzten kontuan, fonetika, gramatika eta **etimologia** aztertu zituztelarik. Indiako hizkuntzalaritza zaharraren gailurra, ezbairik gabe, Pāṇini gramatikari bikain eta ospetsua dugu (K.a. IV). Haren lana guztietarik aberatsena izan zen eta ondokoen zeregina, hein handi batean, Pāṇinirena iruzkintzera mugatu zen. Pāṇiniren lanaren muina 4.000 bat erregelatan (*sūtra* izenekoetan) bildu zen. Izan ere, antzinako Indiako gramatikarientzat gramatika elkarrekin loturiko erregelen multzoa zen, hizkuntza eratorpen prozesuen bitartez deskribatzeko gai zena. Pāṇiniren interesgune nagusiak soinuen ekoizpen eta ahoskera zuzena, hitz eratorpena eta hitzen etimologia izan ziren. Egungo hizkuntzalaritzak, inoiz edo behin, Pāṇiniren

¹ Gainerako tradizioetarako, ik., besteak beste, Auroux (1989), Lepschy (1994a) eta, bereziki, Auroux *et alii* (2000).

² Hitz baten forma zein den zehazteko; kontuan har bedi arabierazko erroak hiru kontsonantez osatu ohi direla, tarteko bokalak alda daitezkeelarik.

³ Hitzaren amaieraz arduratzen baitzen: kasuak, aditz-moduak.

erdiespenei begiratu die fonologian edo sintaxi eta morfologiaren arteko loturetan argi berri bat bilatzeko.

Ekialde Urrunean, Txinan aurkitzen dugu hizkuntzalaritza tradizioarik zaharrena. Nolanahi ere den, Txinako hizkuntzalaritza tradizioan, morfologiaren eta sintaxiaren azterketari ez zitzaion ia lekurik eman. Ohar bedi txineraz idatzitako txineraren lehen gramatika sistematikoa 1898koa dela. Honen arrazoia, hein handi batean, txineraren idazkera **logografikoan** aurki daiteke, idazkera mota honek ez baitu hitzaren barne egiturari so egiteko aukerarik eskaintzen. Orobat, idazkera logografikoak hizkuntz aldaketari eta dialektoen azterketari buruzko interesa apaldu zuen. Beraz, Txinako hizkuntzalaritza zaharraren ikergai nagusiak izkribu zaharrak ulertzeko azterlan semantiko, fonologiko eta lexikologikoak izan ziren.

4 Mendebaldeko hizkuntz hausnarketan hastapenak: Grezia eta Erroma

4.1 Sarrera

Hurrengo orrietan Europako Mendebaldeko hizkuntzalaritzaren historiaren ildo nagusiak jorratuko ditut. Gramatikagintzaren historiari arreta berezia eman diot, beste zenbait arlo —hala nola hiztegitza edo hizkuntz filosofia— baztertutxeak geratu direlarik.

Europako Mendebaldeko gramatikagintzaren ardatza kategorien bereizketa izan da, *perpausaren atalak* alegia (izena, aditza, juntagailua...). Euren bereizketa eta definizioa irizpide semantiko eta formalen arabera⁴ egin zen eta, horretarako, gramatikariak kategoria desberdinetan errepikatzen ziren ezaugarrietan oinarritu ziren, neurri handi batean: *akzidenteak* deiturikoetan, hain zuzen ere (numeroa, kasua, denbora...).

Mendebaldeko gramatikagintza diskurtsuaren analisi filosofiko eta erretorikotik abiatu zen. Beraz, ahozko zein idatzizko diskurtsuan bereiz daitezkeen banakoak hartzen ditu kontuan: hitzak.⁵ Horrela, “hitzak-akzidenteak” eredu deskribatzailea ezarriko da, geroago “hitzak-paradigmak” eredu bilakatuko dena.

Antzin Aroko gramatikagintza apurka-apurka bere inguruko arloetatik urrundu zen eta beregain ibiltzen hasi zen. Gramatikaren gaia diskurtsua delako lotzen da erretorika eta poetikarekin; baina gramatikagintza, jakintza-arlo moduan, filosofiatik aldendu zen.

Poetika zaharretan (Aristoteles, Dionisio Halikarnasokoa) gramatikaren zeregina diskurtsu literarioaren azterketa litzateke. Honezaz gain, badira gramatika zaharren eta poetika-lanen arteko antzekotasun batzuk: azentuaren azterketa edo hitz-amaieren zerrendak, esaterako.

Ordea, gramatika eta filosofiaren arteko harremanak aintzat hartu behar ditugu, gramatikagintzaren eta haren funtzio eta terminologiaren sorrera ulertuko badugu. Izan

⁴ Gramatikagintza zaharrean formaren eta esanahiaren arteko erlazioa ez zen behar bezala zehaztu (Swiggers 1997: 9-10).

⁵ Errazago idatzizkoan *scriptio continua* baztertu zenetik, jakina (XI-XII. mendeetan).

ere, Greziako gramatikagintza kezka filosofikoetatik sortu zen, berehala ikusiko dugunez.

4.2 Gramatika eta filosofiaren arteko harremanak

4.2.1 Hitzen ezaugarri semantikoak

Lehenbiziko garai batean hitzen ezaugarri semantikoei buruzko interesa izan zen nagusi: sinonimo, antonimo eta **paronimoak**. Besteak beste, filosofo sofistek eta Aristotelesek (K.a. IV) jardun zuten arazo hauetaz. Esaterako, Aristotelesek *Kategoriak* lanean gauzen, izenen eta definizioen arteko erlazioetan oinarritu zen ezaugarri semantiko batzuk azaltzeko.

4.2.2 Esaldiaren azterketa

Hurrengo garai batean esaldiaren azterketa hartu zen aztergai. Hala, Platonek (K.a. 428-348) *Sofista* lanean gutxieneko perpausaren osagaiak proposatu zituen: komunztadura egiten duten izen bat eta aditz bat. Hortaz, esaldiaren *subjektu / predikatu* egituraz ohartu zen.

4.2.3 Perpausaren atalen lehen definizioak

Eta hirugarren garai batean kategorien sailkapena agertzen zaigu. Aristotelesen *Kategoriak* lanean bereizketa semantikoa proposatzen zen, kategorietako asko galdetzaile batekin lotzen baitzituen: *zenbat* (kantitatezko adjektiboak), *non* (lekuzko adberbioak), *noiz* (denborazko adberbioak), etab. Honelako analisi bat oso pedagogikoa gertatzeaz gain, baditu beste abantaila batzuk, hala nola:

- perpausaren atal *guztiak* berdin definitzen ziren, irizpide bakar baten arabera;
- eredu malgua zen, hitzak ez ezik sintagmak ere aintzat hartzen zirelako;⁶
- hau dela-eta, osagai bakun eta osagai konplexuen arteko erlazio paradigmatico eta funtzionalak antzeman daitezke.

Abiapuntu honetatik, eta prozesu luze baten ondorioz, perpausaren atalen ereduak sortu zen. Haren helburua hizkuntzaren osagaiak ezaugarri morfologiko, semantiko eta, inoiz,

⁶ Adibidez, *bi ukondo luze* (zenbat) edo *Lizeoan* (non).

sintaktikoen arabera sailkatzea izan zen. Dionisio Traziakoaren gramatika-lan zedarrizaillearen aurretik, hiru urrats bereiz daitezke mendetako prozesu honetan:

- Aristotelesen *Erretorika* eta *Poetika*: Bi lan hauetan sailkapen desberdinak ageri zaizkigu, nahiz kontraesanik ez egon.⁷ Lehenbizikoan diskurtsuaren hiru osagai bereizten ditu:
 - *ónoma*, izenarekin identifikatu ohi dena;
 - *rhēma*, aditzarekin identifika daitekeena;
 - *súndesmos*: zenbait lokailu sartuko lirateke hemen.

Eta hiru hauei *Poetikan* beste bat gehitzen zaie:

- *árthron*: ziurrenik, Aristotelesek preposizioak sartu zituen hemen, baina ondoko tradizioan termino hau artikuluetarako erabili zen.

Lehen bi atalak esanahidunak (*sēmantikái*) lirateke eta beste biak esanahigabeak (*ásemoi*). Aditzak, bestalde, denboraren esanahi gehigarria du.

- Estoikoak (K.a. III): Aurreko sailkapenari estoikoek izen berezien (*ónoma*) eta izen arrunten (*prosēgoría*) arteko bereizketa gehitu zioten. Estoikoen lanetan *árthron* terminoaren barruan artikulua sartzen dira (izen arrunten generoa eta numeroa ezagutzeko balio duen perpausaren atala izanik). Autoreren batek seigarren atal bat bereizi zuen: *mesótēs* (adberbioa). Hala ere, estoikoen ekarpen nagusia akzidenteei emandako garrantzia izan zen. Euren hurbilketa semantikoari esker, estoikoak konturatu ziren numero gramatikala eta numero semantikoa ez datozela beti bat (izen kolektiboetan, adibidez); orobat denborari dagokionez.
- Alexandriako gramatikariak (K.a. III-II): Estoikoekin gertatu bezala, Alexandriako filologoen lanak testu puska bakanetan iritsi zaizkigu. Aristarko Samotrazioakoak perpausaren zortzi ataleko eredu arrakastatsua erabili bide zuen:
 - *ónoma*: izena (arrunta eta berezia);⁸
 - *rhēma*: aditza;

⁷ Nolanahi ere den, Aristotelesen testua iluna da maiz eta testu-arazo asko ditu. Horregatik ez da beti erraza haren pentsamendua zein izan zen zehaztea.

⁸ Izen arruntak eta bereziak atal desberdinetan sartzeari zentzuzkoagoa bide zen estoikoen hurbilketa semantikoan, Alexandriako filologoen sailkapen aski formalean baino.

- *metokhē'*: partizipioa;
- *áarthron*: artikulua eta izenordain erlatiboa;
- *antōnumía*: izenordain pertsonala;
- *próthesis*: preposizioa;
- *mesótēs*: adberbioa;
- *súndesmos*: juntagailua.

Aristarko Dionisio Traziakoaren maisua izan zen.

4.3 “Gramatika-zientziaren” sorrera

Dionisio Traziakoaren *Tékhnē grammatikē'* (K.a. 1) har daiteke gramatikagintzaren lehenengo saio orokor eta sistematikotzat. Perpausaren zortzi atalen inguruan antolaturik dago: izena, aditza, partizipioa, artikulua, izenordaina, preposizioa, adberbioa eta juntagailua. Lan honetan gramatika ez da jadanik jakintza praktikoa eta “zientzia” izatera pasatu da. Halaber, aurreko tradizioa islatzen bada ere, Dionisio Traziakoaren lanean nabari da gramatika filosofiatik banatu dela, haren ikergai propioa (hizkuntza) aurkitu eta haren hiztegi teknikoak garatu baitu.

Dionisioren gramatikaren metodoa banaketan oinarritzen da. Uneoro proposatzen ditu banaketak eta azpibanaketak: hiru azentu mota, zazpi bokal (bi luze, bi labur, hiru bikoitz), perpausaren zortzi atal, etab.

Perpausaren atalen barruan ere banaketak aurkitzen ditugu, akzidenteen aipamenean hain zuzen ere: izenaren generoa, **espezia**, **figura**, numeroa eta kasua; aditzaren modua, **diatesia**, espezia, figura, numeroa, pertsona, denbora eta jokia; artikuluen generoa, numeroa eta kasua, izenordainaren pertsona, generoa, numeroa, kasua, figura eta espezia, etab. Adberbio eta juntagailuetan azpisail semantikoak bereizten ditu.

Dionisio Traziakoaren gramatikak transmisio handia izan zuen Erdi Aroa arte. Bizantzion gramatikari buruzko hausnarketaren erdigunean izan zen eta hainbat iruzkin merezi zituen. Lanaren eraginaren neurria uler dadin, ohar bedi *Tékhnē*-n agertzen diren 150 bat termino teknikoak Mendebaldeko hizkuntzalaritzaren oinarritzko hiztegi bilakatu direla eta Dionisioren perpausaren atalen definizioak klasiko bihurtuko zirela.

4.4 Perpausaren atalen definizio formala

Varron gramatikari erromatarraren (K.a. I) funtsezko kontzeptua *declinatio* da. Bi mota bereizten ditu:

- *declinatio naturalis*, flexioarekin identifika dezakeguna;
- *declinatio voluntaria*, gutxi gorabehera eratorpenari dagokiona.

Baina bi *declinatio*en arteko bereizgarria ausazkoa (borondatezkoa) eta arauzkoa (naturala) da. Varronen ustez, ausazkoa usadioari dagokio eta, beraz, ez da orokorra; arauzkoa, aldiz, arrazoiari dagokio eta, ondorioz, orokorra da.⁹

*Declinatio*aren barruan, Varronek lau hitz mota bereizten ditu, perpausaren lau atal alegia:

Cum verborum declinatum genera sint quattuor, unum quod tempora adsignificat neque habet casus, ut ab lego, leges, lege; alterum quod casus habet neque tempora adsignificat, ut ab lego lectio et lector; tertium quod habet utrumque et tempora et casus, ut ab lego, legens, lecturus; quartum quod neutrum habet, ut ab lego, lecte ac lectissime. (*De lingua latina* VI, 5.36)

[Hitz deklinatuen motak lau direlarik: bat, denbora adierazten duena eta kasurik ez duena, hala nola *legotik* [irakurtzen dut] *leges* [irakutzen duzu], *lege* [irakur ezazu]; beste bat, kasua duena, baina denbora adierazten ez duena, hala nola *legotik lectio* [irakurketa] eta *lector* [irakurle]; hirugarrena, biak dituen, bai denbora eta baita kasua, hala nola *legotik legens* [irakurtzen duena], *lecturus* [irakurriko duena]; laugarrena, bat ere ez duena, hala nola *legotik lecte* [aukeran] eta *lectissime* [oso aukeran].]

Sailkapen honen alderik interesgarriena Varronek erabiltzen duen irizpidea da. Aurreko pasartetik idoki daitekeenez, bi tasun hartzen ditu kontuan ([± kasua], [± denbora]) eta bien arteko konbinaketa logikoetatik ateratzen ditu lau hitz motak. Bi tasun hauek, jakina, Varronen aurretik ezagunak ziren; Varronen meritua perpausaren atalak sailkatzeko tasun hauen konbinaketa itxiaz baliatzea izan zen.

4.5 Perpausaren atalen definizio semantiko-diskurtsiboa

K.o. II. mendean, Apolonio Diskoloak sintaxiari buruzko liburu garrantzitsu bat idatzi zuen. Hala ere, lan horretan Apolonio Diskoloak ez du gramatika zaharretan syntaxian

⁹ Bideabar, Varron da, agi denez, natura eta arrazoa lotzen dituen lehen autorea.

sarti ohi diren gaiez jardun; esaterako, ez du komunztaduraz edo gobernuaz hitz egiten. Autore honen ekarpen nagusia perpausaren atalen eskema hitz moten analisi semantikora lerratzea izan zen, testuinguru diskurtsiboa (hemen bai hitz egin genezake sintaxiaz) aintzat hartuz.

Adibidez, Apolonio Diskoloak adberbioa definitu zuen aditzarekiko erlazioan oinarrituz (hots, aditzondo gisa). Orobat, artikuluen eta izenordain erlatiboen balio anaforikoaz jabetu zen.

4.6 Gramatika eta latina ikasteko eskuliburuak

Apolonio Diskoloaren garaian gramatikagintza ondo erroturik zegoen Erroman. Erromako *artes grammaticae* gramatikaren irakaskuntzarako idatzi ziren, erretorikaren erabilerarekin oso lotuta baitzegoen. Kintilianok hizlarien prestakuntzaren urratsak ezagutarazi zizkigun (*ordo doctrinalis*): letrak, irakurtzea, gramatika bera eta figura erretorikoak. Eta prozesu honek Erromako gramatika-lanen egitura baldintzatu zuen. Hortaz, Greziako *Tékhnē grammatikē'* delakoaren ohiko hiru atalei (gramatikaren definizioa / prosodia eta metrika / hitza eta perpausaren atalak) laugarren bat gehitu zitzaion, erretorika eta estilistikari eskainia; bertan figura erretorikoak eta zenbait akats (**barbarismoak**, **solezismoak**) azaltzen ziren.

Perpausaren atalei dagokienez, Greziako gramatika-tradizioak hurrenkera finko bat ezarri zuen: izena, aditza, partizipioa, artikulua, izenordaina, preposizioa, adberbioa eta juntagailua. Latinak, haatik, ez zuen artikulurik eta, eskema gordetzearren, lehenengo zerrendari interjekzioa erantsi zitzaion. Dena dela, irtenbide desberdinak azaltzen dizkigute latindar gramatikari ezagunenek: Donato (IV. m. erd.) eta Prisziano (VI. m. has.) hain zuzen ere. Donatok ordenaketa mnemotekniko bat nahiago du: izena, izenordaina, aditza, adberbioa... (*nomen, pronomen, verbum, adverbium...*); Priszianok, ordea, grekoen hurrenkerari eutsi zion; alabaina, ikusi dugunez, artikulua desagertzen da eta beronen ordean adberbioaren ostean interjekzioa gehitu zuen.

Donato eta Priszianoren gramatikak latina irakasteko eskuliburuak ziren. Izan ere, K.o. III. mendetik aurrera, latindar gramatikagintza erretorika eta estilistikatik bereizten da, latina ikasi behar duen jendeak gramatika praktikoak behar dituelako. Hau dela-eta, hainbat eskuliburu eta berauen iruzkin idatzi ziren. Haietarik arrakasta eta eragin

handiena lortu zutenak (are XIX. mendea arte) aipatu Donato eta Priszianorenak izan ziren.

4.7 Ondorio gisa

Mendebaldeko gramatikagintzaren hastapenak antzinako Grezian izan ziren eta Erroman izan zuten jarraipena. Hiru ezaugarri nagusi antzeman daitezke, ondoko hizkuntzalaritzan izugarritzko eragina izango zutenak:

- gramatikagintzaren helburua kategorien zerrenda eta azalpena da;
- Antzin Aroko gramatikagintza elebakarra izan zen (grekoa lehenik, latina gero);
- hurbilketa arauemailea ere azaltzen zaigu inoiz (*koinē'*, *latinitas*).

Nolanahi ere den, Antzin Aroko gramatikagintza ez zen bloke monolotiko bat. Testuen historiatic atera daitekeenez, ezagutza gramatikalaren bertsio desberdinak ibili ziren, irakas-liburuetan eta iruzkinetan islatzen direnak.

5 Erdi Aroa

5.1 Sarrera

Esan liteke Priszianorekin Antzin Aroa amaitzen dela eta Erdi Aroan sartzen garela. Erdi Aroan zehar gramatikaren irakaskuntza *trivium* delakoan sartu zen (*erretorika* eta *dialektikarekin* batera),¹⁰ Donatoren *Ars maior* eta Priszianoren lanetan oinarritu zelarik.

5.2 Hizkuntzalaritzaren kristautzea

Gramatikaren edukia gutxi aldatzen bada ere, aski aldatzen da, ordea, haren erabilera eta aplikazioa. Apurka-apurka gramatiketan erabiltzen diren adibideak testu kristautetik ateratzen dira (Vulgata, Elizako Aitak), erromatarren adibide paganoak baztertuz: esaterako, *musaren* ordez *ecclesia*, lehen deklinabidearen paradigma irudikatzeko.

Bestalde, gramatikagintzaren kristautzean eragin handia izan zuen latin klasikoaren eta Vulgatako latinaren artean antzematen zen diferentziak. Ondorioz, Bibliako latina ezin zen gramatikari paganoen irakatsien arabera deskribatu.

Goi Erdi Aroan bi gramatika-lan mota dira nagusi:

- batetik, Donatoren *Ars minor*-en oinarritzen diren testu sinoptikoak, oinarritzkoak: perpausaren atalen aurkezpena eta, inoiz, adibideak eta paradigmak baizik ez dute.
- bestetik, Donatoren *Ars maior*-en eta Priszianoren lanetan oinarritzen diren gramatika exegetikoak, askoz landuagoak.

Bien arteko aldea metodologikoa da, funtsean. Gramatika landuagoetan Donatoren oinarritzko ideiak azaldu barik, euren zergatietan sakondu nahi da, irakurlearen hausnarketa eragin nahian. Adibidez, gramatikazko ideiak bestelako dotrinekin alderatzen dira, ondoko pasartean bezala:

¹⁰ Zazpi arte liberaletarik lehen hiruak ziren; ikasleak, ondoren *quadrivium* ikasi behar zuen: aritmetika, geometria, astronomia eta musika.

Aditzean hiru pertsona dira, jainkozko munduak hiru pertsona baino gehiago izatea debekatzen duelako: Trinitatean hiru pertsona diren bezala, gizadian ere hiru pertsona dira. (Paris, BN lat. 19025, f. 56^r a; *apud* Swiggers 1997: 94)

VIII. mendetik aurrera, gramatikari karolingioak ditugu. Autore hauekin gramatikagintzaren norabidea aldatu zen, xede bikoitza baitzuten:

- corpusari dagokionez, Antzin Aroko iturrietara itzultzea, adibideetan autore klasikoei leku bat eginez;
- metodoari dagokionez ere, Antzin Aroko gramatiken ideietara mugatzen dira, proposamen berririk eman gabe; autore karolingio gehienek Donatoren *Ars maior* iruzkindu besterik ez zuten egin.

Hala ere, gramatikari karolingioen ekarpena Antzin Aroko gramatika-testuak biltzea eta ezagutaraztea izan zen, hurrengo belaunaldiei helaraziz. Bereziki, Priszianoren *Institutiones grammaticae* lan garrantzitsua berraurkitu zuten. Izan ere, hauxe da Antzin Aroan latinaren morfologiaren analisi sakona egin zuen lan bakarra, baina 800. urtea arte ia ezezaguna zen.¹¹ Gramatikari karolingioek *Institutiones grammaticae* iruzkindu eta xeheki aztertu zuten, ikasleei Priszianoren dotrina iluna laburpen egokien bitartez era ulergarriago eta erabilgarriago batean aurkezteko asmoz.

5.3 Gramatika espekulatiboa

Behe Erdi Aroko unibertsitate berrietan ikasle eta irakasleek Antzin Aroko testuez eta filosofi zein teologi arazoez eztabaidatu zuten, eskolastikaren metodoak gogoko zuen logikaren argudioak eta kontrargudioak erabiliz. Testuinguru horretan, hizkuntzalaritzak, neurri handi batean, Antzin Aroko hizkuntz ideien transmisio eta zabaltzeari ekin zion. Bestalde, XII. mendeko bigarren erdian Aristotelesen testu berriak iritsi ziren Europara, azterketa logikoei bultzada izugarria emanez.¹² Ondorioz, gramatika, logika eta teologiaren gurutzaketak hizkuntzari buruzko gogoeta berriak sorrarazi zituen. Esaterako, gramatika-lan gehienak Priszianoren *Institutiones* lanaren iruzkinak ziren; iruzkinak, definizio gramatikalak eta Aristotelesen kategoriak erkatuz, Priszianoren gramatika-deskribapenetan hatsarre orokorrak, kausak, bilatu nahi zituzten.

¹¹ Arrazoen artean aurkibiderik eza legoke, mila bat orrialdeetan norbaitek bilatu nahi zuena aurkitzea oso nekeza bihurtzen zuena.

Logikan oinarritu ziren hizkuntz hausnarketak alde batera utzita, gramatika-lanak sintaxiaz eta hizkuntz irakaskuntzaz ere arduratu ziren. Bigarren joera honetan Alejandro de Villadeiren *Doctrinale* (c. 1199) sartu behar dugu, bertotan idatzitako gramatika didaktiko arrakastatsua.

XII. mendetik aurrera, ordea, gramatika espekulatiboa gailendu zen. Adierazteko moduak (*modi significandi*) funtsezko kontzeptu bilakatu ziren, hala perpausaren atalak deskribatzeko nola perpausen egitura eta gramatikaltasuna justifikatzeko. XIII. mendearen bigarren erdian eta XIV.ean *modistae* deituriko filosofoen lanak joritu ziren, Aristotelesen ideia batzuetan oinarritu zirelarik. Ikusmolde aristotelikoa dela-eta, gauzen izaera definitzea eta partikularretik abstraktura jotzea izan zituzten helburu. Pentsamenduaren moduak aztertu zituzten, bai eta hauek hizkuntzan nola islatzen diren ere. Horretarako, orduko teoria logiko eta metafisikoak Donato eta Priszianoren kategoria gramatikalei aplikatu zizkieten. Hiru arazo aztertu zituzten nagusiki: hizkuntza guztietarako gramatika orokor bat posible ote zen, perpausaren atalen definizioen berritzea eta sintaxi teoria berri baten eratzea.¹³

- Modisten ustez, hizkuntza guztiek “sakoneko” gramatika bakarra dute — Chomskyren terminoa erabiliz—, gero hizkuntza bakoitzean modu (“espezie”) desberdinez azaleratzen dena. Baina ohartarazi behar da modistek, gramatika orokorrari buruzko azterketetan, kontuan hartzen zuten hizkuntza ia bakarra latina zela;¹⁴ beraz, uste zuten latinerako balio zuenak hizkuntza guztietarako balio behar zuela.
- Modistek gramatika-terminologiaren berrikuntza handia egin zuten. Hasteko, *modi essendi*, *modi intelligendi* eta *modi significandi* hartu zituzten aintzat:
 - *modi essendi* (‘izateko moduak’): gauzek izakiak direlako dituzten ezaugarriak;
 - *modi intelligendi* (‘ulertzeko moduak’): euren bidez adimenak gauzak jasotzen ditu;

¹² Logika berri honen bi gune nagusi izan ziren: Oxford (Roger Baconekin) eta Paris (Petrus Hispanicus, Juan XXI aita santua izango zenarekin).

¹³ Ondoko lerroetan modisten lana laburtzen saiatuko banaiz ere, kontuan izan behar da ez zela inondik dotrina homogenea izan eta, hala kontzeptuetan nola terminologian, jarrera eta erabilera desberdinak izan zirela.

¹⁴ Nahiz eta beste gramatika batzuk ezagutzen zituzten (grekoa eta hebraikoa, kasu) eta euren ama-hizkuntzak (artean gramatikarik gabeko) hizkuntza arrunt desberdinak ziren.

- *modi significandi* ('adierazteko moduak'): hitzek adierazten dituzten gauzen ezaugarriak azaltzen dituztenak.

Hiru moduen arteko erlazioa honelaxe laburtu liteke: abstrakzio prozesu baten bitartez adimenak gauzen izateko moduak ulertzeko modu bihurtzen ditu; jarraian, hizkuntzak, adierazteko moduak erabiliz, komunikatu egiten ditu.

Bestalde, *materia* eta *forma* kontzeptu metafisikoak baliatuz, modistek hitza (*dictio*) eta perpausaren atala (*pars orationis*) bereizi zituzten. Lehenak adierazteko ahalmena (*ratio significandi*) du; bigarrenak, gainera, beste zerbaitekin adierazteko ahalmena (*ratio consignificandi*) ere badu, esan nahi baitu sintaktikoki adierazteko ahalmena.

Beste sailkapen aipagarri bat *modi significandi essentielles* (kategoriei dagozkienak) eta *modi significandi accidentales* (akzidenteei dagozkienak) bereizten dituen da.

Perpausaren atalen sailkapenari bagagozkio, modistek Priszianoren zortzi ataleko zerrendari eutsi zioten (ik. 4.6). Modisten zeregin nagusia perpausaren atalen ezaugarri formal bakoitzari kategoria semantiko zehatz bat ezartzea izan zen. Hau da, nolabaiteko "morfosemantika" bat landu zuten.

- Sintaxiari dagokionez, perpausen egituraketa azaltzeko modistek *regere* ('gobernatu') eta *regimen* ('gobernu') terminoak sartu zituzten. Gobernuaren teoriaren arabera, hiz batek (*regens*) beste bat (*rectum*) gobernatzen du. Arazoa, hortaz, hitz gobernatzailea zein zen eta hitz gobernatua zein zen xedatzea zen. Honek guztiak determinazioari buruzko hausnarketak egitera eraman zituen modistak. Horrela, autore batzuek gobernu sintaktikoa eta determinazio semantikoa lotu zituzten. Beste batzuek, ordea, gobernatzaileak gobernatua kasu jakin batean agertzera behartzen zuela proposatu zuten.

Beste alde batetik, perpausaren egituraketari buruzko interesak gramatikaltasuna definitzera bultzatu zituen modistak. Adibidez, Thomas Erfurt-en iritziz, perpausaren atalen erlazioen artean hiru grina (*passiones*) gertatzen dira: egituraketa (*constructio*), kongruentzia (*congruitas*) eta, azkenik, perfekzioa (*perfectio*). Lehenak perpaus bat zein atalek osa dezaketen ezartzen du; bigarrenak perpausaren atalen egokitzapen morfologikoa ziurtatzen du;

hirugarrena esanahiari dagokio, perpausak, formalki ondo eratuta egon ez ezik, esanahi osoa ere izan behar baitu.

6 Hizkuntza arrunten gramatika-tradizioen garapena

6.1 Sarrera

Ikusi dugunez, Antzin Aroko gramatikaren irakaskuntza hizlarien heziketarekin loturik zegoen. Erdi Aroan zehar, ordea, hezkuntza-sistema orokorrago batean txertatu zen, *trivium* delakoaren barruan, hain zuzen ere. Hau dela-eta, gramatika zientziazat hartzeko bidea erraztu zuen, (latinaren) kategoria gramatikalak aztertzen zituen zientzia alegia. Egoera honek hurrengo ondorioak ekarri zizkion Erdi Aroko hizkuntzalaritzari:

- ingurune itxi batean garatu zen, Europako unibertsitateetan alegia, honek dakartzan ezaugarri guztiekin: definizioetarako isuria, galde-erantzunen eta iruzkin-oharren metodoen erabilera, “autoritateen” agintea;
- gramatikaren lekua *continuum* kontzeptual baten barruan sartzen da, zazpi arte liberalena hain zuzen; beraz, sarritan ezaguntzat hartzen ziren gainerako arloei zegozkien hainbat testu eta oinarri teoriko;
- bai hizkuntz hausnarketaren aztergaia, bai haren azterbidea Erdi Aroko latina izan zen;
- ez zen ia inoiz iruzkinen iturriak aldatzeko beharrik ikusten; hau da, Donatoren arteak eta, batez ere, Priszianoren *Institutiones*.

Ezaugarri hauek guztiek ia ezertan aldatu gabe iraun zuten XV. mende hondarra arte, Italian izan ezik. Bertan 1450 inguruan sumatzen da nolabaiteko haustura. Batetik, Erdi Aroko latinaren eta latin klasikoaren arteko aldea oztopotzat hartzen da Antzin Aroko autoreak ezagutu ahal izateko; bestetik, eskolastikaren dialektika bera ere eztabaidatzen hasten da.

Hemendik latinaren gramatikagintza berria sortuko da, Berpizkundeko izpirituari atxikia: Antzin Aroko testuetara eta latin klasikora itzultzen da, latinaren deskribapen sakona erdietsi nahian. Begiak Antzin Aroa itzultze hau ikuspegi linguistiko zein filologikotik burutu zen eta grekoari, eta are hebreerari ere, leku eman zitzaien. Ondorioz, Erdi Aroko gramatikak arbuiatu ziren, Antzin Aroko gramatikarien lanak

berreskuratu zirelarik; orobat, gramatika-eskuliburu berriak idatzi ziren: Nebrixaren *Introductiones latinae* (1481) eraginkorra, esaterako.

Beste alde batetik, Bepizkundean Aurouxek (1994) “bigarren iraultza tekniko-linguistikoa”¹⁵ deitu duena abiatu zen: alegia, munduko hizkuntzen **gramatizazio** masiboa. Aurreko garaietan **hizkuntza arrunten** gramatikak idaztea oso noizbehinka gertatzen zen: Goi Erdi Aroan Irlanda eta Islandiako adibide bakanak ditugu eta XIII. mendean galesa eta proventzala. Aldiz, XV. mendetik aurrera, bai Europako hizkuntza nagusiak izan nahi zutenak (italiera, gaztelania, frantsesa, portugesa, alemana, ingelesa), bai hizkuntza “apalagoak” (hungariera, poloniera, euskara bera) eta baita lurralde berrietako hizkuntzak ere (nahuatla, kitxua, guarania) gramatika eta hiztegien bitartez deskribatu eta arautu ziren, XIX. mendea arte luzatuko zen prozesu batean.

Zergatik sortu zen Europan halako prozesua? Lehenik, hizkuntza erromantzeen sorrera aipatu behar da (VII-X. mendeak). Bigarrenik, mende horietan latina da oraingoz administrazio, kultura eta erlijioan erabiltzen den hizkuntza, baita hizkuntza erromantzeen eremutik kanpo ere (germaniarrek, zeltikoak, etab.). Hirugarrenik, IX. mendetik aurrera latindar kultura berreskuratzeko ahaleginak hasten dira. Egoera horretan, europar batentzat latina ikasi egin behar zuen hizkuntza zen, bigarren hizkuntza bat. Latinaren gramatika bazen, ikusi dugunez. Eta latina ikastearekin batera, gramatika apurka-apurka hizkuntza —edozein hizkuntza— ikasteko lanabes bihurtuko da, ama-hizkuntza bera barne.

Baina, beste alde batetik, IX. mendetik aurrera Europako hizkuntza nagusiak idatziz jasotzen hasi ziren. Harrezkero hizkuntza arruntetan idatzitako literatur tradizioak pixkanaka sortzen dira. Eta garai hartan latinaren gramatika tresna pedagogiko guztiz garatua da. Orduan, zergatik itxaron behar da XVI. mendea arte hizkuntza arrunten gramatikak orokortzeko? Orduantxe sortu zelako interesa edo beharra.

Bi arrazoi nagusi aipa daitezke hizkuntza baten gramatika egiteko beharra sor dadin:

- hizkuntza arrotz bat ikasi behar izatea: eta behar hori interes praktikoko batzuegatik gertatzen da:
 - administrazio hizkuntza ezagutzea;

¹⁵ Lehenbizikoa idazketaren asmakuntza (K.a. 3000) izan zen.

- testu sakratuen corpora ezagutzea;
- kultur hizkuntza bat ezagutzea;
- merkatu eta politika erlazioak;
- bidaiak, esplorazioak eta espedizio militarrek;
- erlijio ideien inportazioa edo esportazioa;
- kolonizazioa;
- hizkuntz politika: funtsean bi interesetan biltzen dena:
 - literatur hizkuntza bat arautzea eta antolatzea;
 - hizkuntzaren zabalkunderako politika garatzea, bai barnean bai kanpoan erabiltzeko.

Interes hauetako batzuk latinarekin (edo are greko eta hebreerarekin) lot daitezke eta zenbaitetan Erdi Aroan indarrean zeuden. Hala ere, Berpizkundean latinak jarduera intelektual guztietan (literaturan, zientzian, administrazioan, etab.) zuen lekua hizkuntza arruntei egokitzeko mugimendua gertatu zen, nazio modernoek sorrerarekin lotua eta “nazio bat, hizkuntza bat” leloa gauzatzeko asmoz.

Bukatzeko, beste bi eragile aipatuko ditut:

- inprimategiaren erabilerak areagotu zuen hizkuntzaren arautze ortografiko eta morfologikoa;
- Erreforma protestanteak jatorrizko testu erlijiosoak ezagutzeari emandako garrantzia.

6.2 *Sermo vulgaris* vs *sermo litteratus* eztabaida Italian

XV. mendeko Italian, Antzin Aroko erromatarrek hitz egiten zuten hizkuntzari buruzko eztabaida piztu zen. Bertan parte hartu zuten artean, honako autore hauek ditugu: Leon Battista Alberti, Leonardo Bruni, Flavio Biondo, Lorenzo Valla eta Guarino Veronese. Zenbaiten ustez, Erromako *vulgaris sermo* literatur hizkeraren oso bestelakoa zen; beste zenbaiten iritziz, ordea —estilo eta hiztegi diferentziak gorabehera— aski hurbil zeuden biak.

Egia esan, bi jarreraren arteko aldea ez zen hain handia. Desadostasuna “hizkuntza” eta “herrikoi” edo “arrunt” bezalako kontzeptuei buruzko ikuspegietatik sortzen zen. Hala ere, eztabaidaren interesa bere ondorio historikoetan aurkitzen dugu: ba al dago

erlaziorik antzinako hizkera erromatarren eta hizkuntza erromantze modernoaren artean? eta nolako erlazioa litzateke?

- Leonardo Brunik (1369-1444) uste zuen latinaren eta hizkuntza arrunten artean izugarritzko amildegia zegoela. Latinak gramatika zuen, hizkuntza arruntak araugabeak ziren.¹⁶ Bruniren aburuz, antzeko amildegia izan zen jada Antzin Aroan *sermo litteratus* erregularraren eta *sermo vulgaris* irregularraren artean.
- Flavio Biondok (1392-1463) Erromako hizkuntza idatziaren eta mintzatuaren arteko loturan sinesten zuen. Hizkuntza arrunt modernoaren sortzea endekatzearen (*corruptio*) bidezko aldaketagatik¹⁷ azaldu zuen (herri germaniarren inbasioen ondorioz), nahiz eta uste zuen hizkuntza guztietan badagoela nolabaiteko egitura.
- Lorenzo Vallak (1407-1457), azkenik, ez zuen onartu latinaren eta hizkuntza arrunten arteko jarraitasun historikoa. Haren ustez, latinaren kutsaduraren ondorioa Erdi Aroko latina izan zen.

6.3 Aurreneko gramatikak: eredu klasikoaren egokitzapenerantz

Hizkuntza arrunten gramatizazioa Berpizkundeko hizkuntzalaritzaren funtsezko ekarpena dugu. XV. mende hondarretik eta XVI. mendean zehar, Europako hizkuntza nagusi gehienek gramatikak edota hiztegiak idatzi zituzten (gaztelania, italiara, frantsesa, txekiera, portugesa, hungariera, galesa, poloniera, alemana, nederlandera, ingelesa).¹⁸

Hizkuntza gehienek gramatizazioa helburu politiko batekin lotzen da: nazio berrien justifikazioa, boterearen zentralizazioa eta lurralde-eskubideen aldarrikapena. Nazioaren hizkuntza erregulatu moldeetan sartu nahi zen —kodetu nahi zen—, administrazioan eta politikan erabiltzeko tresna egokia izan zedin. Kontuan har bedi Europako hizkuntza asko mende batzuk lehenago hasi zirela literaturan eta administrazioan erabiltzen. Hala ere, botere politiko zentralista berria ezin zen erraz bat egin nobleen eta elizgizonen

¹⁶ XIV. mende hasieran Dantek antzeko iritzia agertu zuen *De vulgari eloquentia* liburuan.

¹⁷ Hizkuntz endekatzearen teoria aski zabalduta XVI eta XVII. mendeetan latinaren eta hizkuntza erromantzeen arteko erlazioa azaltzeko. Nolanahi ere den, pentsatzen zen herri bakoitzean latinaren endekatzea maila desberdina izan zela eta, hortaz, nor bere hizkuntza latinetik hurbilena zela defendatzeko saio apologetikoak izan ziren, hizkuntza horri prestigio handiagoa eman nahian.

gizarte feudalean erabiltzen zen latinarekin, Erdi Aroko latinarekin alegia. Izan ere, latinaren nagusitasuna, neurri handi batean, Elizak gizartean zuen leku gailenagatik gertatzen zen.

Horrela, XVI-XVII. mendeetan —estatuei mailegatutako dirutzari esker— merkatariburgesiak noblezia eta Eliza gainditu zituen gizarte eta politika hierarkian; beraz, hizkuntzen erabilera eta irakaskuntza berrantolatu ahal izan zituen: apurka-apurka latina baztertu zen, hizkuntza arrunten alde. Orobat, humanistek Erdi Aroko latina kritikatu zuten. Ondorioz, hizkuntza arruntak prest zeuden administrazio, literatura eta zientzia zereginetan erabil zitezten.

Europako hizkuntza arrunten aurreneko gramatikak funtsean Donatoren *arteetan* oinarritu ziren: *Donatz proensal* (c. 1240), *Donait françois* (c. 1400), *Dwned gallois* (c. 1450), etab. Funtsean, lehen gramatika horietan ereduari zor zaizkion honako ezaugarri hauek aurki daitezke:

- morfologiaren nagusitasuna;
- batzuetan fonetikari buruzko atal bat (letren ahoskeraz);
- perpausaren atalen definizio semantikoak;
- hizkuntz formen zerrendak testuan txertatzen dira;
- batzuetan adibide-corpus bat erabiltzen da.

Hala ere, ereduaren egitura eta edukiak behin baino gehiagotan aldatu zituzten:

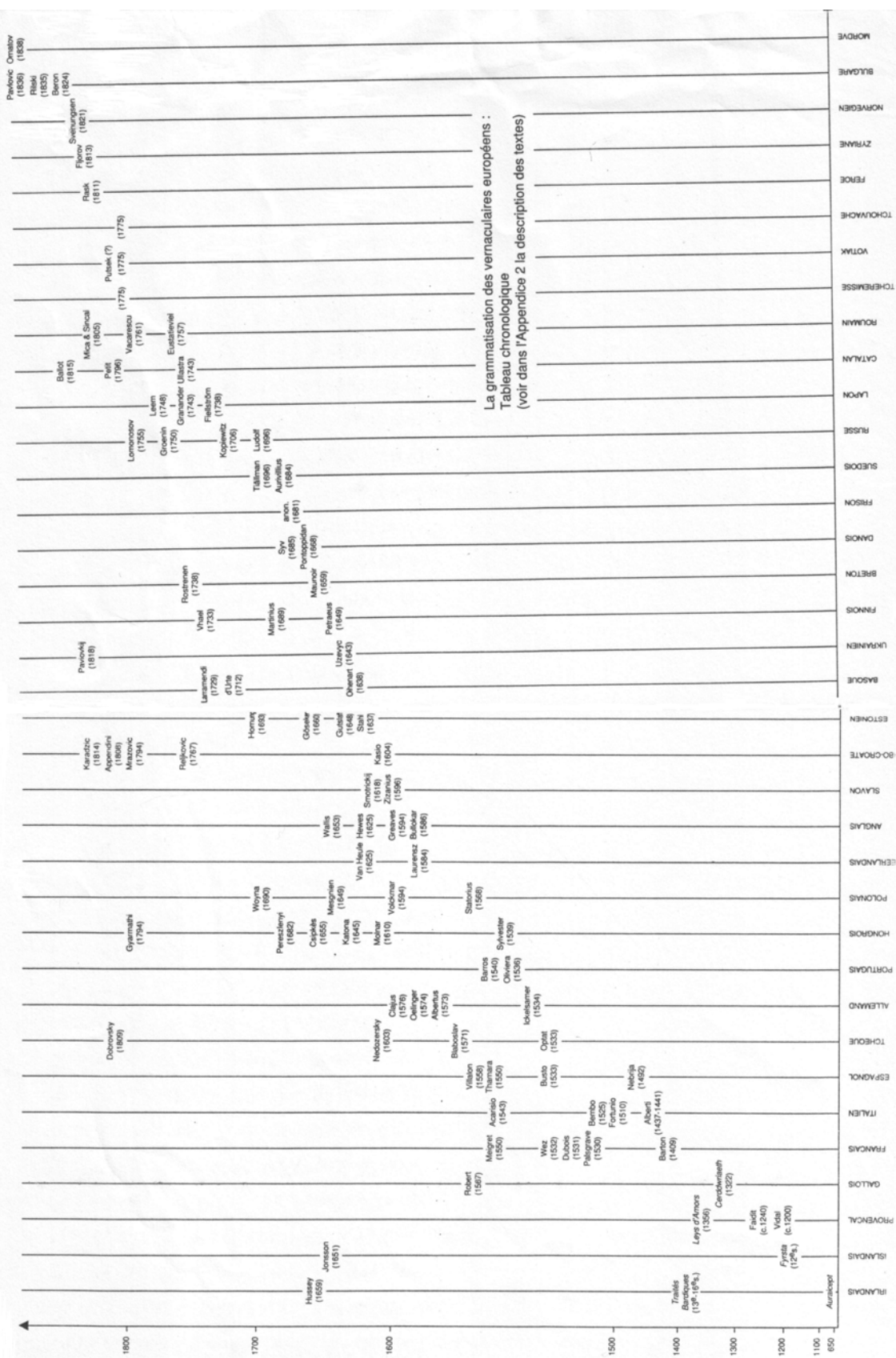
- alde batetik, ingurune soziolinguistikoa aldatu zelako, jakina: Donatoren gramatika iraganeko hizkuntz egoera hil bati zegokion. Hizkuntza arrunten gramatikek, aldiz, garatzen ari ziren hizkuntzen —hizkuntza bizien— egiturak erakutsi nahi zituzten, euren irakasbideak eskaini eta inoiz arautu ere bai.
- beste alde batetik, barne arrazoiak ditugu:
 - gramatikariek ereduari berari buruz hausnartu egin zutelako;
 - deskribatu nahi zuten hizkuntzaren datuek ere gramatikariak eredia egokitzea behartu zituztelako.

Kasuak kasu, gramatika-eredua egokitzeko zenbait estrategia desberdin erabili ziren, hala nola:

¹⁸ Aintzat har bedi garai hartan gutxi gorabehera azaldu zirela Europako zenbait hizkuntzaren lehen lekukotasun inprimatuak.

- zero-aldaketa edo ereduaren erabilera zuzena: esaterako, perpausaren zortzi atalen sailkapena gorde ohi zen;
- ereduaren erabilera “egokitua”: adibidez, latineko sei kasuen paradigma kasu gehiago (euskara) gutxiago (proventzala) edo kasurik bat ere ez duten hizkuntzei aplikatu zitzaien;
- ereduaren azpierzabilera: latinak bazuen eta hizkuntza arruntak ez duen ezaugarri bat aipatzen ez bada, aditz deponenteak, kasu;
- ereduaren hedatzea: latinak ez dituen azpisail edo bereizketa formal berriak sartzea, hala nola artikulua;
- ereduaren alboratzea: deskribapen berri bat ematea; adibidez, zenbait gramatikatan tradizio arabiar eta hebrearreko perpausaren atalen sailkapen hirukoitzari atxiki zitzaion: izena, aditza eta partikulak.

Egokitzapenak gorabehera, latindar ereduak izugarritzko batasun teoriko eta terminologikoa eskaini zion hizkuntza arrunten gramatizazioari. Beraz, hizkuntza desberdinen —eta hizkuntza desberdinez idatzitako— gramatiken arteko nolabaiteko parekotasuna izan zen. Terminologiari dagokionez, hizkuntza arrunten gramatiketan gehienetan latinezko terminoak mailegatu ziren (*genitivus* → “genitibo”) eta oso gutxitan parafraseatu edo kalkatu (*pronomem* → “izenordain”).

1. irudia: Europako hizkuntza arrunten gramatizazioa (Auroux 1992:74-75)

6.4 Misiolarien hizkuntzalaritza

XVI. mendetik aurrera, Amerika, Afrika eta Asiako europar kolonizazioarekin lurralde haien kristautzea etorri zen. Misiolariek bertako hizkuntzak ikasi behar izan zituzten eta, horretarako, gramatikak, hiztegiak eta dotrinak burutu zituzten. Hasieran, bi arazorekin topo egin zuten:

- hizkuntzen **segmentazioa**, idatziz erabili ahal izateko;
- hizkuntza bakoitza egitura paradigmaticoetan eta euren konbinaketa-erregelatan antolatzea.

Bi arazoak konpontzeko latinaren eredia baliatu zuten: erabili nahi zen hizkuntzaren soinuak latindar alfabetoaren bitartez jaso ziren; orobat, latindar gramatikak eta haren kategoriek hizkuntza “exotiko” haiek deskribatzeko eredia eskaini zuten —hasieran Donato eta Prisziano, ondoren Álvarez (1526-1582) eta, batez ere, Nebrixa¹⁹ (1444-1522) bezalako autoreak erabili ziren—.

Kopuruari dagokionez, misiolarien hizkuntzalaritzak XVI. eta XVII. mendeetako hizkuntz ekoizpenaren zati handiena betetzen du. XVI. mendean misiolarien lanak sakabanatuta badaude ere (hala espazioan nola kontzeptuetan), XVII. mendean *Congregatio de Propaganda Fide* sortu zen Erroman eta, harrezkero, kristautasuna mundu zabalean hedatzeko lanak askoz antolatuago egin ziren.²⁰

Latindar ereduaren pisua nabarmena izanik ere, misiolariak jakin izan zuten eredutik aldentzen. Bi arrazoirengatik aldentu ziren:

- Deskribatu nahi zuten hizkuntzaren egiturak hartaraturik: hizkuntza askoren ezaugarriak nekez sar zitezkeen latinaren moldeetan, hala nola japonieraren ohorezko izenordainak eta aditzak, edo Asiako hizkuntza askoren tonuak.
- Hizkuntzak gramatika-tradizioa bazuelako: txinera, japoniera edo arabieraren kasuak.

Munduko oso hizkuntza desberdinak deskribatzeko eredu berdinez baliatzeak *a priori*-zko eta etnozentrismoa eman badezake ere, horrek irakurlegoarekiko komunikazioa eta

¹⁹ Maiz uste izan denaren kontra, eredutzat erabili zen Nebrixaren lana ez zen haren *Gramática castellana* (1492) izan, *Introductiones latinae* (1481) baizik.

elkar ulertzea ziurtatzen zituen. Izan ere, latindar gramatikaren eredua lehenago misiolarien beren ama-hizkuntzak deskribatzeko erabilia zen eta, nolabait, hizkuntzen deskribapenerako metodologia arrunta bilakatu zen. Teleskopio baten moduan, latindar gramatikaren eredua aplikatzeak errealitatea nolabait itxuraldatu zuen, baina aldi berean haren ezagutza ahalbidetu zuen.

Azken hamarkada hauetan, misiolari-gramatikarien merezimenduak nabarmendu izan dira: Deskribatu nahi zituzten hizkuntzak sakonki ezagutzen zituzten eta sistematizatzeko gauza izan ziren, orduan ezagutzen zen eredu bakarra erabiliz (Europan erabiltzen zen bakarra, alegia). Horregatik, misiolarien hizkuntz deskribapen asko gaur egun ere erreferentzia ezinutzizkoak dira hizkuntza horiek aztertzeke eta ikerketa tipologikoak egiteko. Izan ere, oso datu baliagarriak eskaintzen dituzte eta, kasu batzuetan (Ameriketan, adibidez), hainbat hizkuntza desagertu dira.

²⁰ Hizkuntza amerindiarrak soilik kontuan hartuz gero, XVI. mende bukaeran hogeita hamahiru hizkuntzari buruzko lanak (gramatika, hiztegi, alfabeto edota kristau-ikasbideak) idatzi ziren; XVII. mende bukaeran laurogeita sei ziren eta XVIII.aren bukaerarako, ehun eta berrogeita hamazortzi (Auroux 1992: 13).

7 Hizkuntzalaritza modernorantz: aurreiritzi, mito eta paradigmak

7.1 Sarrera

XVII. eta XVIII. mendeetan hizkuntzalaritza modernoaren oinarrien alde handi bat aurki daiteke. Bi mende hauetan hizkuntzari buruzko interesa nabarmena izan zen; gramatikariek ez ezik, filosofo eta zientzialariek ere hizkuntzaz jardun zuten. Ondorioz, hizkuntzari buruzko azterketa eta hausnarketek mende hauetako filosofiaren eta zientziaren historian atal garrantzitsuak bete dituzte.

Badira bi mendeotan zehar errepikatzen diren funtsezko ideia eta gai batzuk, haietako zenbait aurreko mendeetatik zetozenak.

- Hizkuntza eta teologia.
- Hizkuntza eta ezagutza.
- Hizkuntza eta hezkuntza.
- Giza hizkuntza, animaliak eta makinak.
- Hizkuntzaren erabileraren gehiegikeriak eta hizkuntzaren erreforma.
- Hizkuntzaren jatorria.
- Hizkuntzaren batasuna eta hizkuntzen berezitasunak.
- Hizkuntz aldaketa, erabilera eta gizartea.

7.2 Hizkuntza eta teologia

Sinesmen erlijiosoek izugarriko eragina zuten mende hauetan (eta aurrekoetan ere bai, jakina). Teologiari dagokionez, hizkuntzari buruzko azterketetan bi gai izan ziren garrantzitsuenak:

- Hizkuntzaren jainkozko jatorria (*Genesis* 2:19-20).
- Babelgo Dorreko hizkuntzen nahasketa eta barreiaketa (*Genesis* 11:1-9) eta handik sortutako 72 ama-hizkuntzak edo *matrices linguae*.

Sinesmen hauen kariaz giza hizkuntza guztiak hizkuntza bakar batetik (*lingua adamica*) zetozela uste izan zen eta, hortaz, pentsalari batzuk lehen hizkuntza haren ezaugarriak bilatzen saiatu ziren: perfektua eta arrazoiaren erregelen arabera egituratua.

Aldi berean, mende hauetan aurreko sinesmenak zalantzan jartzen hasi ziren eta, hizkuntzaren jainkozko jatorriaren aldean, batzuek hizkuntza gizakiek asmatu zutela baieztatu zuten, eztabaida luze eta gogorrak sorraraziz. Eztabaida hauek une gorena bizi izan zuten XVIII. mende bukaeran, Berlingo Akademiak hizkuntzaren jatorria erabakitzeke lehiaketa bat deitu zuenean.

Gai honi loturik dago garai honetako beste arazo funtsezko bat: hizkuntzaren eta hizkuntz zeinuen arteko lokarria izadiari dagokion ala abenikoz edo arbitrarioki egin den.

7.3 Hizkuntza eta ezagutza

Hizkuntzaren eta ezagutzaren, hizkuntzaren eta logikaren, hizkuntzaren eta pentsamenduaren arteko harremanak garai honetako hizkuntz eztabaiden ardatz nagusietarikoak dira. Esate baterako, Francis Baconek (1561-1626) uste zuen hizkuntzak ezagutza nahasteko ere balio dezakeela. Descartesek (1596-1650), bestalde, hizkuntzaren eta arrazoiaren arteko erlazioaz egin zuen gogoeta. Locke (1632-1704) eta Leibniz (1646-1716) bezalako filosofoek ideien analisitik hizkuntz teoria baterako urratsak eman zituzten. Azkenik, Vico (1668-1744) eta Condillac-ek (1715-1780) hizkuntzaren eta pentsamenduaren arteko interakzioa historikoki azertu zuten.

Gogoan izan bedi garai honetako filosofian arrazionalisten eta enpiristen arteko eztabaida dugula.

7.4 Hizkuntza eta hezkuntza

Bi mende hauetan hezkuntzari buruzko kezka handia da. Horrela, hizkuntzari buruzko hausnarketa interesgarri askoren jatorrian kezkabide pedagogikoak ditugu. Adibide ezagunena honakoa dateke: Port-Royaleko *Gramatika orokorra* eta *Logika* jatorriz hizkuntzak ikasten laguntzeko idatzi ziren (ik. 10.2).

Hizkuntzak ikastea hezkuntzaren zati garrantzitsutzat hartzen da eta, bestalde, hezkuntza berebiziko tresna da baketze erlijioso unibertetsala lortzeko.

7.5 Giza hizkuntza, animaliak eta makinak

Hizkuntza gizakien ezaugarritzat hartzen da eta, esan bezala, hizkuntza jakintzara iristeko tresna da. Beraz, garai honetan gizakien eta animalien ezagutza-ahalmenak konparatzen dira. Halaber, automatak fabrikatzen dira —gizakien jokabidea noraino imita dezaketen ikusteko— eta animalien eta makinaren balizko hizkuntz gaitasuna aztertzen da.

Gai hau lotzen da gizaki gutxituen gaitasun intelektual eta kognitiboei buruzko interesarekin (gorrak, itsuak, gormutuak, “gazte basatiak”). Honelako pertsonen hizkuntz ezagutzan sakontzeko datu interesgarriak eskaini zituzten, muga kokatzen baitira.

7.6 Hizkuntzaren erabileraren gehiegikeriak eta hizkuntzaren erreforma

XVII. mendeko pentsaeraren gai funtsezkoa da giza hizkuntzaren berezko perfekziorik eza. Hau ere teologiarekin loturik dago: Adamen jatorrizko hizkuntza perfektuaren aldean, oraingo giza hizkuntzek perfekzioa galdu egin baitute. Beraz, kasu batzuetan perfekziorik eza azaltzeko arrazoi teologikoak eta mistikoak emango dira: Jainkoaren Paradisuko zigorraren ondorioz, gizakia kondenaturik dago komunikazio tresna inperfektua erabiltzera; bestetan (Locke, kasu), perfekziorik eza giza hizkuntzaren berezko ezaugarritzat hartuko da, ezinbestekoa.

Perfektua ez denez, hizkuntzaren erabileran gehiegikeriak eta nahasteak erraz gerta daitezke; hizkuntzak jakintza nahastarazi dezake eta errakuntzak sor ditzake. Hortik hizkuntza aldatzeko, zuzentzeko asmoa sortu zen; hau da, jatorrizko izaera perfektua berreskuratu nahi izan zen. Zenbaitetan hezkuntza erraztu nahi zen, bestetan zientzia eta filosofiaren transmisioa hobetu, edo gizakien arteko bake erlijioso eta politikoan lagundu.

Saio hauekin oso lotuta dago hizkuntza unibertsal eta filosofikoa bilatzen duen tradizioa. Batez ere Ingalaterran landu zen eta hainbat proposamen agertu ziren. Proposamen asko naturaren sailkapen sakona egiteko ahaleginekin lotzen ziren.

7.7 Hizkuntzaren jatorria

XVIII. mendeko interesgune nagusia hizkuntzaren jatorria bilatzea da; giza erakundeen eta kulturaren jatorriari buruzko arduraren testuinguruan ulertu behar dugu. Nolanahi ere den, hizkuntzaren jatorriaren **berreraiketa**-saioretan datu enpirikoak eta asmaketa fantastikoak nahasian aurkitzen ditugu.

Jatorrizko hizkuntzari buruzko eztabaidak ugari izan ziren Europa guztian. Hala ere, arazoari emandako irtenbideak oso desberdinak izan ziren. Aspaldixko Kuehner-ek (1944) hiru teoriatan bildu zituen honelako hausnarketak: teoria tradizionala, teoria konbentzionala eta teoria sentsualista deiturikoak.

Teoria tradizionala Biblian oinarritzen da, hertsiki lotuta dago gorago (7.2) aipatu dugun hizkuntzaren alderdi teologikoarekin (*lingua adamica*, jatorrizko hizkuntzaren perfekzioa, etab.). Teologiatik abiatzen den teoria honek, hortaz, hizkuntzak jainkozko etorkia duela baieztatzen du: Jainkoak Adami eman zion hizkuntza eta hizkuntza horretatik sortu dira gainerakoak. Eskuarki Adamen hizkuntza hebreera izan zela uste zen, Elizaren iritzi “ofizialari” eta Elizaren barruko tradizio luze bati jarraituz. Nolanahi ere den, XVI. mendetik aurrera behinik behin, hebreeraren aldeko aho batezko iritzia ahulduz doa eta beste hautagai batzuk azalduko dira eztabaidagarri. Ordea, hizkuntza guztiak hizkuntza bakar batetik datozelako ideiak —hizkuntzen monogenesiak— sendo jarraituko du.

Hautagai berriok, batzuetan arrazoi nazionalistengatik, beste batzuetan europarrek aurkitutako hizkuntza “exotikoekiko” liluragatik proposatu ziren gehienbat. Horrela, Flandriako zenbait autorek —Goropius Becanusek XVI.aren hondarrean edo Myliusek XVII.ean— lehen hizkuntza nederlandera izan zela aldeztu zuten. Edo, 1692an John Webbek bezala, beste autore batzuek txinera nahi izango dute dute maila horretan ezarri.²¹

Gaurko ikuspegitik erabat fantasiatsu eta zentzugabekoak iruditu ahal zaizkigu horrelako iritzia. Baina kontuan hartu behar da euren azken helburua ez zela linguistikoa bakarrik; erlijioso eta mistikoa ere bazen: Jainkoaren hizkuntzaren eta

hizkuntza historikoen arteko loturak zehaztu eta, honekin batera, hizkuntzaren eta munduaren arteko loturak ere zehaztu nahi zuten (helburu hauei loturik kokatu behar dugu, esaterako, juduen Kabalaren tradizioa).

Jakina, teoria tradizionalari eustea fede kontua zen, ez zegoen frogatzerik. Horregatik, XVIII. mendean —arrazoiaren mendea, ez ahaztu— bestelako azalpenak bilatu ziren, arrazoiaren menpekoak, ez fedearen menpekoak. Horretarako abiapuntua gizakien natura bakarra eta aldaezina zela pentsatzea izan zen.

Gauzak horrela, XVII. eta XVIII. mendeetako arrazionalismo frantsesaren babespean, *lingua adamicaren* ideia bera ere gainbehera abiatu zen. Honen kariaz, teoria konbentzionalen gizakiek berezko ideiak dituztela (arrazionalismoaren hatsarrea berau) eta hotsak ahoskatzeko ahalmena ere badutela proposatzen da. Ondorioz, teoria honek planteatzen du lehen gizakiek hizkuntza asmatu egin zutela, euren ideiak ahoz islatzeko eta, horrela, komunikatzeko gogoia bete eta berez duten gizartekotzeko izaera adierazteko. Teoria honen aldekoentzat arrazoiaren eta hizkuntzaren arteko lotura logikoa frogatzea aski zen gizakiek hizkuntza asmatu zutela ziurtatzeko eta, beraz, logikaren argudioez baliatu ziren gehienbat.

Sentsualistak filosofia enpiristaren jarraitzaileak ziren. Teoria sentsualistaren iritziz, gizakiok ideiak —eta, oro har, ezagutza guztiak— zentzumenen bitartez jasotzen ditugu, pixkanaka jaso ere; hau da, ez dago berezko ideiarik. Hortaz, hasiera batean gizakiek ez zuten ideiarik eta, beraz, ez zuten hizkuntzarik, sentsualista gehienek lehen gizakia basatia zela uste baitzuten. Aurreneko sentsazioekin gizakiak hotsak ahoskatu zituen edo gorputz-atalen bat mugitu zuen. Pixkanaka hots eta mugimendu horiek analizatu zituen eta horrela ideiak aurkitu. Une horretara iritsita, gizakia gauza zen keinu eta hots horien esanahiak finkatzeko eta, ideia berriak jaso ahala, keinu eta hots berriak sortzeko.

Sentsualistek tradizionalisten eta konbentzionalisten ideiak baztertu nahi izan zituzten; alabaina ezin izan zioten euren eraginari erabat ihes egin. Izan ere, Bibliako kronologia onartu ohi zuten, bai eta hebreerari lehentasuna eman ere. Bestalde, arrazoiaren eta

²¹ Kontuan har bedi XVII eta XVIII. mendeetan zehar txinerak izugarritzko ospea lortu zuela eta hizkuntza filosofikotzat hartu zela, idazkera logografikoaren bitartez berehalakoan gauzen benetako natura adierazteko gauza zela pentsatzen zelako.

hizkuntzaren arteko lotura logikoan sinesten zuten. Haatik, konbentzionalisten arazoa hizkuntzaren jatorria bazen, sentsualisten arazoa bikoitza da: hizkuntzaren jatorria eta hizkuntzaren garapena azaldu behar dituzte. Azken gai honetaz bi joera daude sentsualisten artean: ekintza eta keinuen aldekoa (Condillac buru) eta aho-hizkuntzaren aldekoa (De Brosses eta Court de Gébelinek aldeztu zutena).

- Etienne Bonnot Condillac (1715-1780) XVIII. mendeko filosofo frantses ezagunenetakoa dugu.²² Bere ekarpenik handiena —eta eztabaida piztu zuena— ezagutzaren garapenaren eta hizkuntzaren garapenaren arteko harreman estua erakustea izan zen. Gizakien komunikatzeko lehen bideak instintuak agindutako keinuak eta mugimenduak izan zirela uste zuen (*langage d'action* edo *ekintza-hizkuntza* deitu zion). Hasierako keinu basati haien ondoren, keinu apalagoak eta oihuak etorriko ziren. Pixkanaka, keinu eta oihuen errepikapenari esker, oroimena eta beste ahalmen batzuk sendotuko ziren eta gizakiek elkarren ekintzak eta berauen zergatiak lotuko zituzten, esanahiak finkatuz eta ikasiz. Harrezkero, aho-hizkuntzaren erabilgarritasunaz oharturik, ideia edo objektu berriak izendatzeko gizakiak gero eta hitz gehiago sartzen hasi ziren, eta hitz horien esanahiaz ados jarri ziren. Baina zenbait belaunaldi igaro arte, aho-hizkuntza ez zen ekintza-hizkuntza adina erabiliko.

Ordea, ekintza-hizkuntzaren eta aho-hizkuntzaren artean Condillac-ek oinarrizko diferentzia bat ikusten du: Lehenbizikoan ideiak aldi berean adierazten dira, naturalagoa da; baina honek badu akats bat: nahasketak sor daitezke. Horregatik, gizakiak pentsamenduak bereizten hasi zirenean, hizkuntza artifizialerako bidea zabaldu zen. Pentsamenduak bata bestearen ondoren datoz, jarraipen batean, eta hauek adierazteko hitzak erabiltzen hasi ziren. Hortaz, aho-hizkuntzak pentsamenduen benetako metodo analitikoak dira. Izan ere, Condillac-en iritziz —Locke-k ere uste zuen legez— hizkuntzaren lehen eginkizuna pentsamenduak aztertu eta zatitzea da; bigarren mailan dago euren adierazpena.

Nolakoak ziren, bada, lehen aho-hizkuntzak? Condillac-en ustez, soinuei dagokienez, tonalak ziren, “kantatu” egiten ziren (txinera bezala).

²² Condillac XVIII. hizkuntz eztabaiden erdigunean kokatzen da; izan ere, garai honetako egile garrantzitsuenek jaso zuten haren eragina, hala nola Rousseau, Diderot, Cesarotti eta Herder-ek.

Ekonomikoagoztat jotzen du bide hau, hots-konbinaketa bakar batez zenbait esanahi adieraz baitaitezke. Gramatikari dagokionez, Condillac-ek hitz kategorien pixkanakako sorrera aldarrikatzen du, gramatikaren “historia naturala” proposatuz: (1) aurrenik izenak agertu ziren, ideia sinpleenei baitagozkie; (2) gero, adjektiboak eta adberbioak, gauzen ezaugarriak eta zirkunstantziak adierazteko; (3) azkenik, aditzak, hitzak lotzeko balio dutelarik.

- Condillac-en zenbait jarraitzailek ez zuten ekintza-hizkuntzaren lehentasunean sinesten. Charles de Brosses (1709-1777) filosofoak uste zuen lehen gizakiak hasiera-hasieratik berezko hizkuntza bat hitz egin zuela. Ondorengo lan bakarra hizkuntza hori garatzea izan zen. Horretarako, hitzak osatzeko alegia, lehen gizakiak hotsak konbinatu behar zituen, halako moduz non gizakiak deskribatu nahi zuen objektua hitzak era egokienean azaltzen zuen. Hortaz, hitzen formaren eta esanahiaren artean lotura naturala dagoela aldeztu zuen. De Brossesek ez du uste hebreera lehen hizkuntza izan zenik; izan ere, ez du uste lehen hizkuntza hizkuntza ezagunen artean aurki daitekeenik.
- Azkenik, Antoine Court de Gébelin (1725-1784) aipatu nahi nuke. Sentsualisten eta tradizionalisten bitartekotza egin nahi izan zuen autore honek, arrazoa eta fedea adiskidetuz. Ildo honetatik, *Monde Primitif* bere lan erraldoian, besteak beste, Jainkoak gizakiarengan hizkuntz ahalmena eta jakintza sorrarazi zituela defendatu zuen, baita hizkuntz ahalmenarekin batera mintzoaren organoak ere eman zizkiola. Gizakiak, gero, arrazoa eta hizkuntza garatuko zituen, naturaren aginduei jarraituz.

Condillac-en teoriak eragin izugarri handia izan zuten²³ eta eztabaida garrantzitsua piztu zuten hizkuntzaren jatorri, eraketa eta funtzioei buruz. Eztabaidak XVIII. mendeko bigarren erdia hartuko zuen. Eztabaidan Europa osoko intelektuakal eta filosofoek parte hartu zuten (besteak beste, Rousseau edo Adam Smith bezalako egileek) eta bertan argudio linguistikoak, antropologikoak, poetikoak, historikoak eta zientifikoak nahastu ziren.

²³ Fikziozko literaturarekin konparatzen badugu, azpimarratzekoa da XVIII. mendearen bigarren erdiko nobeletan asmatzen diren hizkuntzak keinu-hizkuntzak izan ohi direla. Ikusten denez, garaian garaiko teoriari jarraitzen die literatura fantastikoak (Yaguello 1984).

Condillac-en ideien eztabaida berehala zabaldu zen, Maupertuis-en lanarekin (1748an). Condillac-en ideiak onarturik, antzinako gizakiek aho-hizkuntza hobesteko arrazoiak zehazten saiatu zen: gizakiak mingainaren eta ezpainen aldakortasunaz ohartu ziren, baita organu hauek erabiltzeak esfortzu txikiagoa eskatzen duela —ekonomia—, keinu eta oihuekin konparatuta.

Maupertuis (1698-1759) Berlingo Akademiaren buru izan zen 1746tik. Akademiak bi lehiaketa deitu zituen gai hauek jorrazteko. Lehen lehiaketaren gaia hauxe izan zen: “Zein da herri baten iritziek hizkuntzan duten eragina eta alderantziz?”. 1757an deitu zen eta Johann D. Michäelis-ek (1717-1791) irabazi zuen. Michäelis-en lanak herriek esanahiak finkatzeko duten garrantzia azpimarratzen du eta, ildo honetatik, etimologia litzateke herrien antzinako benetako historian murgiltzeko tresna egokiena.

Bigarren lehiaketaren gaia honakoa izan zen: “Demagun gizakiak euren ahalmen naturalen erabat menpe daudela; hizkuntza asmatzeko gai izango lirateke? eta nola helduko lirateke asmakizun horretara?”. Bigarren lehiaketa hau 1771n deitu zen eta Johann G. Herder-ek (1744-1803) irabazi zuen. Herder-en ideiek eztabaidaren puntu berri bat zabaldu zuten. Haren ustez, hizkuntza naturala da, gizakiaren berezko ezaugarria; ez du jainkozko jatorririk. Jainkoak gizakiari hizkuntz ahalmena eman zion, baina gero gizakiak berak garatu du hizkuntza, ahalmen horretaz baliatuz. Ikusi dugunez, Frantzian oso antzeko ideiak defendatu zituzten De Brossesek eta Court de Gébelinek.

Hala ere, hizkuntza asmatzeko gizartea ez da beharrezkoa. Animalien parekoak diren neurrian, gizakiak keinu eta oihuez baliatzen dira. Baina gizakia animaliangandik bereizten duena gogoetarako ahalmena da. Herder-en ustez, gogoetarik gabeko giza hizkuntza pentsaezina da (Condillac-en kontra). Beraz, giza hizkuntzaren bereizgarria buruko hitzen existentzia da.

Herder-en ideiak oso harrera ona izan zuten Alemanian eta Erromantizismoaren ideologiaren ateak zabaldu zituen: herrien eta hizkuntzen arteko lotura estua, hizkuntza organismotzat hartzea, etab.

Ingalaterran James Burnetek, Lord Monboddo (1714-1799), iluminismoaren ohiko gaien entziklopedia bat idatzi zuen, nolabait. Oinarrizko ideia hauxe da: gizaki naturala —Jainkoak sortuberria— eta naturak eta gizarteak ondoren moldatu duten gizakia

erabat desberdinak dira. Jatorrizko gizakiaren ezaugarriak aurkitzeko ezinbestekoa da haren antz handiena erakusten dutenak aztertzea: umeak, basatiak, gormutuak (orangutana ere sartzen du zerrenda honetan).

Lord Monboddoren ustez, gizakia ez da berez izaki mintzoduna. Hortaz, hizkuntzaren eraketa ez da bilakabide naturala eta, hortaz, gizartea sortu ondoren gertatu zen. Alegia, hizkuntza sortu zen elkarrekiko lanak hala eskatzen zuelako. Lehen urrats batean animalien antzeko oihuak ziren eta ezin ziren araupetu. Gaurko hizkuntzak, aldiz, gramatikaren arauen bitartez erregulartasuna lortu dute. Aurreko autoreek bezala, Lord Monboddok ere hizkuntzen arteko konparaketaren garrantzia azpimarratu zuen, gizakiaren jatorrizko egoera ezagutzeko bidea zelakoan.

Laburbilduz, XVIII. mendeko eztabaida honen puntu nagusiak hizkuntzaren jatorria eta hizkuntzaren eta herriaren arteko harremana izan ziren (geroago Humboldték azken hau garatuko zuen). Oinarrizko ideia berria hizkuntzaren pixkanakako eraketa da. Hizkuntza gizakiek eratu dute (hasieratik asmatuz edo naturaren arabera garatuz). Bilakabide horretan hizkuntza urrats desberdinetatik iragan da (XIX.eko eboluzionismorako atea zabalik daude).

Metodologiaren ikuspuntutik, etimologiaren erabilerari eta hizkuntzen konparaketari izugarrizko bultzada eman zitzaion, gizakien antzinako historia eta kultura ezagutzeko. Ondorioz, jatorrizko hizkuntza bilatzeak aurrerapen handia ekarri zuen, hizkuntz familia batzuk identifikatu eta zehaztu baitziren (semitikoa eta germaniarra, esaterako). Garai hartako autore asko konturatu ziren hizkuntza bat beste hizkuntza edo dialekto batzuen “ama” izan daitekeela, eta alaba guztiek amaren ezaugarri komun batzuk gordetzen dituztela. Halaber, konparaketarako metodo bat eraikitzeko lehen urratsak eman ziren (beherago aipatutako hiztegi eleaniztunetan agertu ziren, nolabait; ik. 9.3).

Azken buruan, oinarrizko ideia bat sortzen da lan hauetatik guztietatik: hizkuntzak denboraren poderioz aldatzen dira, aldaketa hori gertaera fisiologikoa da, eta hizkuntza baten aldaketa-prozesuan beste hizkuntza batzuk sor daitezke (bere alabak).

7.8 Hizkuntzaren batasuna eta hizkuntzen berezitasunak

Hizkuntza guztiek ezaugarri komunak eta unibertsalak dituzte, giza naturaren arrazoia eta homogeneitatea direla-eta; bestalde, hizkuntza bakoitzak berezitasun propioak ere erakusten ditu. Gogoeta hauek bereizketa garrantzitsu bat sorrarazi zuten orduko hizkuntzalaritzan:

- batetik, gramatika orokorra dugu, hizkuntza guztiek —hizkuntzak direlako— izan behar dituzten ezaugarriak identifikatzen saiatzen dena;
- bestetik, gramatika partikularrak ditugu, hizkuntza bakoitzaren berezitasunen berri eman behar dutenak.

Gramatika orokorrak bai XVIII. bai XIX. mendean idatzi ziren, eredu nagusia praktikan latinaren gramatika izanik ere. Hau dela-eta —Berpizkundeko gramatikez jardutean ikusi dugunez—, hizkuntza askoren fenomeno nabarmen eta esanguratsuak ez ziren ikusiko.

Izan ere, kontuan hartzen ziren hizkuntzen kopurua gero eta handiagoa zen, bai Europako hizkuntzen arteko konparazioa sakonagoa zelako, baita garai hartan —bidaiari, esploratzaile eta misiolariei esker— Afrika, Asia eta Ameriketako hizkuntzen datu enpiriko gehiago eskura zeudelako. Baina gramatika orokorrek, eredu latindarraren muga estuak zirela-eta, ez zuten datu horietatik atera zitekeen etekin guztia lortu.

Beste alde batetik, oso hizkuntza desberdinak egoteak eta gramatika orokorraren moldeetan ez sartzeak monogenesiaren kontra jotzen lagundu zuten. Halaber, hizkuntza exotikoen inguruan mito eraginkor batzuk ere sortu ziren: Egiptoko hieroglifikoaren eta idazkera ez-alfabetikoen (adibidez, txinatarraren) izaera arrazional eta gardena, batzuetan eredu bihurtuko zena hizkuntza unibertsalak asmatzerakoan (ik. 8).

7.9 Hizkuntz aldaketa, erabilera eta gizartea

Hizkuntz aldaketaren berri emateko bi azalpen kontrajarri aurkezten dira mende hauetan:

- gizakien erabilera oker eta kapritxosoagatik aldatzen da (adibidez, Port-Royal).
- hizkuntzaren izaera arbitrarioa litzateke aldaketaren arrazoia (Locke).

Lehen interpretazioa izan zen arrakasta eta eragin handiena izan zuena: hizkuntz aldaketa hizkuntzen pixkanakako endekatze eta degradazioaren ondorioztat hartzen zen. Honekin loturik, herri batzuetan hizkuntza estandarrak bilatzen edo sortzen ari ziren. Beraz, gizartearen papera erantsi behar dugu. Gizarteak hizkuntz eredu bat onartzen eta erabiltzen du eta, horrela, hizkuntz aldaketan parte hartzen du.

7.10 Laburbilduz

Oinarrizko ideiekin bukatzeko, ohartarazi behar da mende hauetan bi hizkuntz tradizio lantzen —eta batzuetan gurutzatzen— direla. Haietatik XIX. mendeko metodo berriak sortuko dira:

- tradizio “jasoa”: hausnarketa orokorrak, filosofikoak, espekulatiboak;
- tradizio “apala”: azterketa zehatzak, datu-bildumak, etimologiak, ahaidetasuna.

8 Hizkuntza unibertsalaren bila

XVII. mendean oso ugari izan ziren hizkuntza artifizialak asmatzeko saioak eta oso esanguratsuak saio horien inguruan sortu ziren eztabaidak (batez ere Ingalaterran). Izan ere, hausnarketa hauen barruan XVII. mendeko oso ohiko gaiak biltzen dira:

- Kezka filosofiko eta linguitikoak:
 - giza hizkuntzaren perfekzio ezari eta erabileraren gehiegikeriei buruzko kezka;
 - garaiko literaturako utopiazko herrietarako asmatzen ziren hizkuntzak;
 - urruneko hizkuntzei eta idazkeri buruzko mitoak (Egiptoia, Txina).
- Kezka politiko eta erlijiosoak:
 - giza hizkuntzek adituen eta zientifikoaren arteko komunikazioa oztopatzen zuten; gainera, askotan eztabaida eta gatazka erlijiosoen iturri ziren;
 - beraz, zenbaiten ustez, Babelen sortutako hizkuntz nahasketari nolabaiteko konponbidea bilatu behar zitzaion; zein?: hizkuntza ordenatu bat, erregularra, esanahi erabat gardenak dituena.
- Hirugarrenik, XVII. mendeko kezka zientifiko tipiko bat ere aipatu behar da: errealitate guztia sailkapen argi eta natural baten arabera ordenatzea; azken batean, nolabait Jainkoak naturari eman zion ordena berreraiki nahi da, horrela, gauza bakoitzari izen berri bat emanez (Adamek egin uste zuen moduan).

Hortaz, halako sailkapenen helburua konplexua zen:

- naturaren ezagutza sakonagoa lortzea, sailkapen ordenatu eta arrazoizkoen bitartez;
- XV. mendeko “memoriaren artea” ere kontuan hartu behar da, jakintza guztia errazki buruz ikas eta identifika daitezkeen “kutxatiletan” banatzeko asmoa;
- hizkuntza unibertsalak eraikitzeke proiektuen atzean, ideia mistikoak, bake erlijiosoa eta herrien arteko elkar ulertzea lortzeko gogoia zegoen;
- hizkuntzaren arbitrariotasunaren ideien kontra borrokatzeko ahaleginak ere baziren: hizkuntzaren gehiegikerien iturria izaera arbitrario edo egiunezkoan ikusten zuten batzuek; beraz, konponbidea hizkuntza garden, erregular eta analogikoak sortzea zen, adierazlea adierazian — eta alderantziz— islatzen zuten hizkuntzak alegia.

Esan daiteke proiektu hauetan XVII. mendeko kulturaren hainbat alderdi gurutzatu zirela, eta bertan parte hartu zutela filosofoek, hizkuntzalariek, mistikoez, zientzialariek, pedagogoez, logikoez, etab. Hizkuntza unibertsalen aintzindari historiko eraginkorrena Descartes izan zen. 1629an fisikari famatu bati idatzitako gutun batean hizkuntza ideal baten ezaugarriak aipatzen ditu: morfologia erregularra, gramatika erraza eta, batez ere, pentsamenduen analisi oso batean oinarritua. Beraz, hizkuntza horren jatorria ez da gramatika, filosofia baizik: hizkuntza filosofiko eta unibertsala proposatzen du. Descartesen ustez, hizkuntza horren eredia matematikak izan behar du. Dena dela, Descartesek ez bide zuen sinesten hizkuntza filosofikoaren arrakasta praktikoan (asma daiteke, bai, baina ez erabili).

Esan bezala, proiektu ezagunenak Ingalaterran burutu ziren: Dalgarno (1661), Lodwick (1652) eta, bereziki, Wilkins-en *Essay towards a Real Character and a Philosophical Language* (1668).²⁴ Wilkinsen proiektuan sailkapen zientifikoa,²⁵ idazkera oso konplexua, gramatika erraz bat eta fonetika unibertsal bat biltzen dira.

Orobat, aipagarria da garai honetantxe sortzen direla fikziozko obra batzuk, hizkuntza unibertsalaren mitoarekin zerikusi zuzena dutenak: Goldwin Ingalaterran eta Cyrano de Bergerac Frantzia, esaterako. Nobela hauetan proiektu “serioetan” erabiltzen ziren argudio berberak aurki ditzakegu: Txinarekiko lilura, musika eta matematikak eredu unibertsaltzat, forma kontzeptuen berehalako azalpen gisa, etab.

Hizkuntza unibertsalak sortzeko proiektuek ez zuten ondorio praktikorik izan. Hala ere, oraindik XIX. mende hondarrean zenbait saio egin ziren, orduan berriz ere oso interes desberdinak nahasten zirelarik: Schleyer-en volapük (1879-1880), Zamenhof-en esperantoa (1887), etab.

²⁴ “Karakter errealak” izango lirateke zuzenean gauzak adierazten dituzten zeinuak, ez hitzak.

²⁵ Sailkapenerako taula batzuk John Ray biologo ospetsuak egin zizkion; Ray, gainera, hizkuntza askotako hiztegi baten egilea da, euren artean euskarazkoa (ik. Cram 1990).

9 Hizkuntz datuen bildumak eta hizkuntzen genealogiaren hastapenak

9.1 Sarrera

XVI. mendetik aurrera, hizkuntzen deskribapen gramatikalak, hiztegiak eta hizkuntz konparaketa saio “inozoak” burutu ziren. Hizkuntza askoren testu eta datuak bildu ziren, aurkikuntza geografikoekin batera eta berauek sortutako erlijio eta merkataritza premiek eraginda.

Datu-bilketa eta deskribapen lan hauetan izugarritzko lana egin zuten misiolariak, bai Ameriketara, bai Ekialdeko herrietan (ik. 6.4). Garrantzitsuak dira, orobat, misiolariak (batez ere jesuitek) munduko bazter guztietatik bidali zituzten lanak, Europan —eta bereziki Italian— jaso ziren bilduma orokorrak burutzeko bide eman baitzuten.

Beste datu-iturri bat bidaiariak emandakoa izan zen. Oso datu interesgarriak lortu zituzten, esaterako, Txinari buruz —oroit bedi idazkera txinatarrari buruzko mitoa— edo Ameriketako hizkuntzei eta kulturei buruz.

Hizkuntzen arteko lehen konparaketa-saioen helburua jatorrizko hizkuntza —gizakien lehen hizkuntza— identifikatzea zen eta horretarako hizkuntzen arteko antzekotasunak erabili ziren. Berriz ere, kezka teologikoak eta hizkuntzaren monogenesia zeuden jokuan.

9.2 Berpizkundeko katalogoak eta lehen sailkapenak

XVI. mendea hizkuntza “exotikoen” aurkikuntzaren eta hizkuntza ezagunen katalogoen mendea da. Katalogo hauen abiapuntua eta hurrengo askoren eredia 1555ean Konrad Gessner-ek argitaratu zuen *Mithridates* da. Hizkuntza desberdinen datu-bilduma eman ez ezik, desberdintasunaren arrazoiez ere hausnartu zuen. Gessner-en ustez, hebreera izan ezik, hizkuntza guztiak mistoak dira eta endekatzearen poderioz aldatzen dira. Izan ere, XVI eta XVII. mendeetan idatzi ziren hizkuntz katalogo gehienen helburua hebreeraren lehenatasuna erakustea zen, hizkuntza guztien iturburua zela frogatzea. Gessner-en lana interesgarria da, hizkuntz aldaketaren arrazoi zehatzak adierazten

dituelako: herrien arteko kontaktuak, gatazka militarrek, irakaskuntza eta kultur prestigioa.

Jose Justo Eskaligeroren lanak (1599) ere aipamen berezia merezi du. Eskaligerok hizkuntzen sailkapen-saio arrakastatsu bat egin zuen, hitzen arteko antzekotasun formaletan oinarrituz. Ama-hizkuntzak (*linguae matrices*) eta hizkuntza hedatuak (*propagines*) bereizi zituen. Ama-hizkuntzek ez lukete euren arteko loturarik eta bakoitza beste hizkuntza (hedatu) batzuen jatorria litzateke. Sailkapen honetatik zenbait hizkuntz familia identifikatu ahal izan zituen, hala nola erromantzea, germaniarra eta eslabiarra.

Eskaligeroren lanean hizkuntzen sailkapenerako oinarri metodologikoak aurkitzen ditugu: formak konparatu behar dira (Eskaligeroren kasuan, hitzak) eta antzeko formak dituzten hizkuntzak jatorrizko egoera batera (*matrix*, Eskaligerorentzat) bihurtu behar dira, tarteko urratsak azalduz; formen arteko antzekotasunik sumatzen ez bada, hizkuntzak ezin dira jatorri beretik eratorri.

9.3 Bilduma handiak

Leibniz filosofo alemaniarra hizkuntz datuen bilketaz ere arduratu zen. Horretarako proiektu bat garatu zuen, Aitagurea eta oinarrizko hiztegiko hitzak hizkuntza desberdinetan biltzeko. Halaber, Errusiaren garrantziaz konturatu zen, bertan hizkuntza asko eta oso ezezagunak zeudelako. Hortaz, Errusiako bilketen bultzatzaile bihurtu zen.

Pedro I.a tsarrak 1724an Errusiako Zientzi Akademia sortu zuen. Helburua Inperioko bazterretara espedizioak bidaltzea zen, datu geologiko, zoologiko, geografiko eta, batez ere, linguistikoak biltzeko. Azterketa hauen ondorioz, hizkuntz familia fino-ugrioa eta uralo-altaikoa definitzeko funtsezko datuak lortu ziren.

Katalina II.a tsarina hizkuntz azterketaz asko arduratu zen. 1784an 300 bat hitzeko zerrenda bat burutu zuen, 200 hizkuntzatan itzuliak izan zitezkeen. Hurrengo urtean, 1785an, bildutako materialak Pallas-i (1741-1811) eman zitzaizkion eta beronek mundu guztian zehar banatu zituen galdetegiak, diplomaziaren bideak baliatuz. Horrela, 1787an honen guztiaren emaitza argitaratu zen: *Linguarum totius orbis vocabularia comparativa* (200 hizkuntza, 50 europar eta 150 asiarrak). Urte batzuk geroago agertu zen bigarren edizioan (1790-1791), von Miriewo-k hiztegiko sarrerak alfabetikoki ordenatu

zituen eta 272 hizkuntzatarara hedatu zuen bilketa (Afrikako eta Ameriketakoak ere sartuz).

Nolanahi ere den, XVIII. mendeko lan ezagunenak, Lorenzo Hervásen katalogoa (1784an italieraz eta, aski aldaturik, 1800-1804an gaztelaniaz argitaratua) eta Adelung eta Vater-en *Mithridates* (1806-1817) ditugu. Hervásek (1735-1809), jesuitek Erromara bidalitako materialak erabiliz, Europa, Amerika eta Asiako hirurehun bat hizkuntzaren berri eman zuen. Baina hitz zerrendak eskaini ez ezik, hizkuntz ahaidetasunak proposatu zituen eta deskribapen gramatikalak eta fonetikoak ere eman zituen, Humboldték erabiliko zituenak. Adelungek (1738-1806), bere aldetik, bostehun bat hizkuntzaren datuak sartu zituen eta XIX. mendeko ikerketa tipologikoei atak zabaldu zizkien.

Hizkuntz datuen bilketari bagagozkio, Frantzian Iraultzaren ondoren egin ziren saioak aipatu behar dira. Iraultzaren hizkuntz politika zentralistaren zerbitzura, dialekto eta *patois*-en hedadura aztertu zen, desagertarazteko asmoz eta frantsesa Errepublikako hizkuntza bakartzat hedatzeko asmoz.

9.4 Ondorioak

Bilduma hauek guztiak Berpizkundean hasitako munduko hizkuntzak gramatiken bitartez deskribatzeko prozesuari lotuta ulertu behar dira. Izan ere, gramatizazio prozesu honek munduko hizkuntzen arteko desberdintasunak agerian ipini zituen. Hau da, edozein hizkuntzaren gramatika egiteko ordu arte erabili ohi zen latindar gramatikaren ereduak hizkuntzen nolabaiteko aurkezpen bateratua eskaintzen zuen. Baina, lur berrietan hizkuntza berriak aurkitu eta euren berezitasunak nabaritu zirelarik, ustezko bateratasuna nahikoa ilun eta nahasia agertzen hasi zen. Hortaz, etengabe ugaltzen ari ziren datu bitxi horiek biltzeko eta sailkatzeko beharra sumatu zen.

Halarik ere, lan hauek ez dira bilduma hutsak. Gauza jakina da edozein datu-bilketa aurreiritzi teoriko batzuei lotzen zaiela. Horrela, bilduma hauen egileek hizkuntzen bitartez herrien historia ere ezagutu nahi zuten. Eta, ildo honetatik, hizkuntzen arteko lotura genetikoak proposatu zituzten, batzuetan asmatuz, bestetan ez. Honekin batera,

hizkuntzaren jatorriari buruzko teoriak ere azaldu zituzten lan hauetan, egile gehienek hizkuntzen monogenesian eta hebreeraren lehentasunean sinisten zutelarik.²⁶

Aldi berean, eta paradoxikoa badirudi ere, datu-bilduma hauek, esan bezala, munduko hizkuntzen arteko desberdintasunez ohartzeko balio izan zuten eta, ondorioz, hizkuntzen monogenesiari buruzko zalantzak sorrarazteko abiapuntu suertatu ziren. Izan ere, munduko hizkuntzak hain desberdinak izanez gero, nekez sor zitezkeen denak aurreneko hizkuntza bakar batetik (ik. 7.7). Halako gogoetak egin zituzten garai hartako autore batzuek, ez askok baina.

²⁶ Hizkuntz bilduma hauek XIX. mendeko gramatika konparatzaileari material baliagarriak eskaini zizkieten, nahiz eta maizegi euren antolamenduak konparaketa-lana oso nekeza bihurtuko zuen.

10 Gramatika orokorraren hastapenak

10.1 Sarrera

Oro har, gramatika orokorrari hizkuntzaren arazo orokorren gaineko hausnarketak dagozkio. Tradizio luzea badu ere, XVII. mendetik aurrera, Port-Royaleko lanei esker, izugarrizko bultzada ezagutu zuen. Ikus ditzagun Port-Royaleko gramatika orokorraren sorreran parte hartu zuten zenbait eragile.

Erdi Aroan *modistae* izeneko filosofo eskolastikoez jorratutako bidetik, XVI. mendean Julio Zesar Eskaligerok (1484-1558) hizkuntzari buruzko hurbilketa arrazionalista baten lehenengo urratsak eman zituen. Bide beretik abiatu ziren mende horretako beste egile batzuk, hala nola Francisco Sánchez de las Brozas, Sanctius edo El Brocense izen goitiez ezagutua (1523-1601). Horrela, hain ospetsua zen Sanctiusen bitartez, hurbilketa arrazionalista hori Port-Royaleko jendearengana iritsi zen.

Bestalde, XVII. mendean Frantziako gramatikagileen artean latin zuzenari eta frantses zuzenari buruzko eztabaida zegoen; orobat, frantsesa kultur hizkuntzatzat erabiltzeko egokitasuna ere azken mendeetako eztabaidagaia zen. Honen ondorioz, latina apurka-apurka baztertuz joan zen eta frantsesa onartu. Horrela, gorteko frantsesa bihurtu zen “erabilera onaren” (*bon usage*) eredu. Frantsesaren normalizaziorako gramatika-lanak idatzi ziren, arrakastatsuenak Vaugelas-enak (1585-1650) izanik. Beraz, Port-Royaleko lanak idatzi zirenerako, frantsesaren formari buruzko nolabaiteko adostasuna eta baretasuna baziren.

Aipatu behar den azken eragilea Descartes da. Descartesen lana, *Discours de la Méthode* (1640), frantses eder batean idatzita dago eta honek orduko gizartean frantsesaren lekua sendotzen eta filosofiari buruzko interesa pizten lagundu zuen, filosofia Parisko tertulietara ere iritsi zelarik.

Jakina denez, Descartesen hurbilketa arrazionalistaren oinarria zalantza metodikoa da: sinesmen guztiak aztertu edo berraztertu behar dira, ez du axola zer-nolako arrakasta duten, txikia, handia edo orokorra izan; bigarrenik, egia ezin da bilatu zentzumenetatik etortzen zaizkigun sententzietan (zentzumenak ez direlako fidagarriak), baizik eta berezko ideietan.

Idea hauek hizkuntzari aplikatzean, honako galderak sortu ziren orduan: zer zen benetan hizkuntza eta zer zegoen hitzunen gogoan hizkuntza erabiltzen zutenean. Hementxe kokatu behar dugu Port-Royal.

10.2 Port-Royaleko gramatika orokor eta arrazoitua

Port-Royal Paris ondoan zegoen komentu baten izena da. Bertan XVII. mendearen erdialdean izugarritzko giro intelektual bizia zegoen eta giro horren fruitu dira, besteak beste, hain ospe handia lortu duten *Gramatika* (1660) eta *Logika* (1662).²⁷

Bi lan hauek ohorezko lekua merezi dute XVII. mendeko hizkuntzalaritzan. Beraietan inon baino hertsikiago uztartzen dira gorago (ik. 7.10) aipatu ditugun tradizio “jasoa” —hausnarketa filosofiko eta teorikoak— eta “apala” —irakaskuntza, kasu honetan—. Gramatika orokorraren tradizio luze bat sortu zuten Europan, hurrengo 150 urteetan sekulako arrakasta izan zuena; XIX. mendean hizkuntzalaritza historiko eta konparatzailea iritsi arte, alegia.

Port-Royaleko komentuan zeudenak jansenistak ziren. Jansenismoa sekta katoliko oso zorrotza zen; batez ere jesuiten etsaiak ziren, jesuitak liberalegiak zirelako. Port-Royaleko komunitatearen inguruan “petites-écoles” deiturikoak sortu ziren. Bakoitzean berrogeita hamar bat ikasle besterik ez zegoen eta eskolek ospe ona izan zuten, iraua zuten bitartean (hogeita bi urte baino ez).

Jansenisten hezkuntza ideiak ulertzeko, haurrei buruz zituzten ideiak ezagutu behar dira: haurrak jatorrizko bekatua dutelarik jaiotzen dira eta bekatuan oso erraz eror daitezke berriz. Arriskua saihesteko biderik onena hezkuntza da, horrelaxe lortu dezaketelako haurrek Elizaren ezagutza sakona. Sistema horretan hizkuntzak —eta, beraz, gramatikak— ikasteak berebiziko lekua zuen: azken batean, gramatikak “beste bizitzaz” gozatzeko atea zabaltzen zuen.

Hizkuntzak irakasteko sistema iraultzailea garatu zuten. Ordu arte, funtsean, gramatika-arauak eta testu klasikoak buruz ikasten ziren eta horien gaineko lanak idazten ziren (“metodo zuzena”). Port-Royaleko jendearen ustez, aldiz, lehenengo urratsa ama-

hizkuntza —frantsesa— menperatzea zen; gainera, ikasleak frantsesetik abiatuko ziren gero hizkuntza arrotzak ikasteko: idatzizko itzulpenen bitartez bi hizkuntzetan trebatzen zituzten ikasleak. Bestalde, itzulpenetan ez zitzairen ikasleei idazle klasikoen estiloa imitatzea edo hitzez hitzeko itzulpenak egitea eskatzen, baizik eta hizkuntza bakoitzean adierazpide naturalak bilatzea; hizkuntza komunikaziorako tresna gisa ulertzen zuten. Port-Royalen hizkuntzak ikasteko eskuliburuak idatzi zituzten eta batzuk XIX. mendea arte berrargitaratu eta erabili ziren (latina, italiera, gaztelania, grekoa).

Port-Royaleko lanek helburu bikoitza bete nahi zuten: alde batetik, hizkuntzaren arau orokorrak aurkeztea eta, bestetik baina loturik, edozein hizkuntza ikasteko gida erraz bat lortzea.

Idea nagusiak hauexek dira: Hizkuntza giza gogoaren eragiketen isla da eta, hortaz, gramatika ere bai. Arrazoia gizaki guztiengan bat bakarra bada, norberaren pentsamenduak adierazteko arauak ere unibertsalak izan behar dute (azaleko diferentziak gorabehera); beraz, gramatika ere unibertsala da. Port-Royaleko lanetan lau gai dira azpimarratzekoak:

- Perpausaren definizioa eta egitura: Port-Royaleko autoreen ustez, giza gogoaren eragiketa nagusia judizioak egitea da, alegia bi ideia lotzea, bata bestea dela baieztatzeko edo ezeztatzeko ($A \equiv B$ edo $A \neq B$). Beste alde batetik, hitz egitea judizioak proposizioen bitartez adieraztea da. Hortaz, perpausa proposizio bat da. Eta proposizioak bi zati ditu, subjektua eta atributua, biak gure pentsamenduen objektuak direlarik, bi ideia. Subjektua eta atributua kopula batek lotzen ditu, haren funtzio bakarra baieztatzea izanik. Ikusten denez, perpausaren kontzeptuan ikuspuntu gramatikala eta ikuspuntu logikoa nahasten dira; perpausa definitzeko logikaren baliabideak erabiltzen dituzte.
- Perpausaren atalen sailkapena: Port-Royaleko autoreek bi atal mota bereizi zituzten:
 - Pentsamenduen objektuak adierazten dituzten hitzak: izenak, artikulua, izenordainak, partizipioak, preposizioak eta adberbioak.

²⁷ Lan hauen garrantziaz Chomskyren *Cartesian Linguistics* (1966) liburuak ohartarazi zigun, nahiz eta hizkuntzalari amerikarrak zenbait ideia oker zituen Port-Royaleko lanen eragin eta tradizioari buruz. Nolanahi ere den, liburu honen inguruan sortu ziren eztabaidek berebiziko bultzada eman zioten hizkuntzalaritzaren historiografiari, bereziki XVII eta XVIII. mendeetako hizkuntzalaritzaren historiari.

- Pentsamenduen forma eta moduak²⁸ adierazten dituzten hitzak: aditzak, juntagailuak eta interjekzioak.
- Aditz teoria: Aurreko bi puntuekin lotuta, aditza baieztatzeko erabiltzen den hitza da, lotura hutsa. Beraz, *a priori* definizio honetatik abiatuta, aditz bakarra kopula litzateke (*da*):

Et c'est proprement ce que c'est que le verbe : *un mot dont le principal usage est de signifier l'affirmation*, c'est-à-dire, de marquer que le discours où ce mot est employé, est le discours d'un homme qui ne conçoit pas seulement les choses, mais qui en juge et qui les affirme. (*Grammaire générale et raisonnée* 1660; Bally (arg.) 1846: 109)

[Eta hauxe da berez aditza: *erabilera nagusia baieztapena adieraztea duen hitz bat*, esan nahi baita, nabarmentzea hitz hau erabili den diskurtsua ez dela gauzak soilik ulertzen dituen gizaki baten diskurtsua, baizik eta juzgatzen eta baieztatzen dituen batena.]

Zehazkiago, lotura-hitza den adizki bakarra *izan* aditzaren indikatiboko orainaldiko hirugarren pertsona litzateke (*da, est*), eta ez beti (“existentzia” adierazten duenean, ez). Ikuspuntu honen arabera, “aditzak” deitu ohi diren gainerako hitzek egitura konplexua dute: haietan baieztapenari bestelako esanahiak gehitzen zaizkio: subjektua (*naiz*), atributua (*Peru dabil = Peru ibiltari da*) edota denbora (*zen*). Horrela, aditz substantiboaren eta aditz adjektiboaren arteko bereizketa ezarri zen, oso arrakastatsua gertatuko zena: lehena baieztapen hutsa da, kopula; bigarrenak, baieztapena gehi beste esanahi bat. Bistan denez, azterketa logikoan oinarritu ziren: *IZAN* aditza bakarrik *da beharrezkoa* logikaren ikuspuntutik; beraz, *IZAN* aditza bakarrik *dago* giza hizkuntzetan.

- Hizkuntz zeinuaren teoria: Hizkuntz zeinuak bi atal ditu, bata “materiala” (hotsa) eta bestea “espirituala” (esanahia). Hotsaren eta esanahiaren artean ez dago lotura naturalik; hitzak gizakiek asmatu izan dituzte. Hala ere, ez dirudi Port-Royaleko egileek ideia honi garrantzi handiegirik eman ziotenik.

Port-Royaleko lanek sekulako arrakasta eta eragina izan zuten Frantzia XVIII. mendean eta XIX.aren lehen erdian, eta garai horretan Europako beste herri batzuetara ere hedatu zen, Frantziako ideien ospeak lagunduta. Nolanahi ere den, gramatika orokorraren helburuak eta formulazioak aski aldatu ziren XVIII. mendean zehar, lehenbizi

²⁸ “Pentsamenduen forma” diskurtsoan sintagmen edo perpausen arteko erlazioek adierazten dituzte

entziklopedisten eraginez, geroago filosofo sentsualisten eskutik eta, Frantziako Iraultzaren ondoren, ideologoen bitartez ere bai.

Tradizio honen barruan erabili diren beste deitura batzuk honakoak dira: “gramatika filosofikoa”, “gramatika arrazoitua” eta, Ingalaterran batez ere, “gramatika unibertsala”. Euren berezitasunak gorabehera, autore guztiok bilduko dituen honakoa da: gramatikaren hatsarreak ideien jatorriari buruzko dotrina batetik eratortzen saiatzea.

Azkenik, Port-Royaleko gramatikaren eta logikaren arrakastan ez dugu beste faktore bat ahaztu behar: frantses garbi batean idatzita zegoen eta hizkuntza guztiak ikasten laguntzeko balio zuen. Hau izugarritzko berritasuna zen garai hartan.

10.3 Entziklopedia

Frantziako *Entziklopedia* 1751-1772 urteen bitartean argitaratu zen. Jakina denez, bertan XVIII. mendeko ezagutza guztia bildu nahi zen. Lanaren zuzendariak Diderot (1713-1784) eta d’Alembert (1717-1783) izan ziren eta biek erakutsi zuten hizkuntz arazoekiko interes berezia (batik bat Diderotek). Izan ere, Diderotek gormutuen hizkuntzari buruzko lan bat idatzi zuen eta harreman estuak izan zituen Rousseau eta, batez ere, Condillac-ekin.

Entziklopedian ez da datu eta teoria berririk ematen. Bereziki garaiko teoria eta kontzeptuen laburpen eta sistematizazioa eskaintzen du. Sintesi horren asmoa gramatika orokor klasikoaren eta Frantzian itzelezko eragina izan zuten ideia enpirista edo sentsualisten arteko konbinaketa bat burutzea izan zen. Gramatika orokorra eta ideia enpiristak nahasten dituen joera honi *hizkuntzalaritza iluminista* deitu izan zaio (Rosiello 1967).

Hizkuntzarekin zerikusia zuten sarreren egileak bi gramatikalari filosofo izan ziren: César Chesneau du Marsais eta —berau hil ondoren— Nicolas Beauzée. Bi egile hauek, Entziklopedian burutu zutenaz gain, beste lan batzuk ere idatzi zituzten.

Du Marsais (1676-1756) iluminismoaren adibide garbia dugu. Alde batetik, Condillac-en ideien jarraitzailea dugu: gramatika ez da hizkuntzan berez dagoen zerbait, gramatikariak hizkuntzaren funtzionamenduaz oharturik sorrarazten duten zerbait baizik. Baina, beste alde batetik, pentsamenduaren erritmoa islatzen duen hitzen ordena natural eta logikoari buruz duen ikuspuntuak gramatika arrazionalistaren esparruan

kokatzen du. Orobat sintaxiari buruzko ideiek: hitzen arteko erlazioak bi motakoak baino ezin izan daitezke, komunztadura (*concordance*) eta gobernua (*dépendance*), eta bi erlazio gramatikal “azaleko” hauek esanahien arteko beste bi erlazio logikoren isla dira, identifikazioa eta determinazioa, alegia.

Beauzée (1717-1789) ere pendulu berean sartzen da; datuekiko arretaren eta logikazaletasunaren arteko gatazkan mugitzen da.

Hortaz, XVIII. mende bukaerako gramatikagintzaren ezaugarri nagusia (Frantzian batik bat) bi tradizioen bategitea litzateke: Port-Royaletik datorren gramatika orokor kartesiarra, batetik, eta Condillac-ez geroztik sortzen den joera sentsualista, bestetik.

10.4 Ideologoak

Ideologok Frantziako Iraultzaren ondoren gramatika orokor eta filosofikoaren lekukoa hartu zuten, baina euren lana ez zen hainbeste Port-Royaleko jaunek 1660an jorraturiko ildo arrazionalista kartesiarretik bideratu; aitzitik, Condillac-ek eta bestek hedatutako sentsualismo enpiristan zehar mugitu ziren. Hala eta guztiz, Condillac-en ideia asko kritikatu zituzten, gogor kritikatu ere.

Frantziako ideologoek taldean honako autore hauek sartu ohi dira, besteak beste: Antoine Louis Claude Destutt de Tracy taldeko buruzagia (1754-1836), Pierre Jean George Cabanis medikua (1757-1808), Marie François Pierre Gonthier Maine de Biran (1766-1824), François Thurot filosofo eta itzultzailea (1768-1832), Joseph Marie de Gérando (edo Degérando) (1772-1842), Constantin-François Chasseboeuf, Volney printzea (1757-1820) eta Dominique Joseph Garat politikari euskalduna (1749-1833).

Ideologoek ekarpenen artean giza hizkuntzaren alderdi subjektiboa nahiz alderdi soziala nabarmentzea dago —“une institution sociale” dio Destutt de Tracyk hizkuntzaz—, nolabait ondorengo garapen ezagunak (Saussure) aurreratuz. Orobat, XIX. mendeko hizkuntzalaritza historiko eta konparatzailearen aitzindari zuzenak izatea ere nabarmendu izan da. Humboldt-ek, Euskal Herrira etorri aurretik Parisen izan zen urteetan (1798-1801), ideologoak ezagutu zituen eta prusiarraren lanetan euren ideien eragina antzeman daiteke.

Baina ideologoak ez ziren hizkuntzaren azterketaz —edo artean hertsiki loturik zegoen filosofiaz— soilik arduratu. Izan ere, euren izenak maiz agertzen zaizkigu mendeen

arteko (1789-1848) Frantziako egoera politiko-sozial bereziari atxikiak. Liberalak eta aurrerakoiak baitziren, ideologoak Frantziako Iraultzaren alde azaldu ziren. Orobat, Direktorioa jausiaraziko zuen Lainotearen²⁹ 18ko kolpean parte hartu zuten; nolana ere den, ondoren Napoleonen Kotsulatuaren eta geroko Inperioaren kontra azaldu ziren.

Ideologoak, bestalde, historia, zuzenbide, antropologia, ekonomia eta bereziki hezkuntzaz arduratu ziren. Hezkuntzari buruzko arazoak sutsuki eztabaidatu ziren Iraultzako Biltzarretan, eta ideologoek zuzenean parte hartu zuten beraietan. Ondorioz, Konbentzioak (1792-1794) gramatika orokorra sartu zuen Eskola Zentralen (*Ecoles Centrales*) —hots, bigarren hezkuntzako eskolen— ikasketa-planetan. Aldiz, Kotsulatuaren garaian (1799-1804) Napoleonek Eskola Zentralak itxi zituen eta Lizeoak sortu; harrezkero, gramatika orokorraren ikasketak debekatuko ziren.

1795eko Konstituzioak —III. urteko Frutilitzaren 5eko Konstituzioak— Zientzia eta Arteetarako Institutu Nazional bat sorrarazi zuen. Institutu honetako II. klasean bildu ziren ideologoak, zientzia moral eta politikoez arduratzen baitzen, eta bereziki lehen atalean, “Sentsazioen eta ideien analisiari” eskainian hain zuzen ere.

²⁹ Iraultzak ezarritako egutegiko izenak euskaratzeko Ricak (1975) argitaratu testuetan oinarritu naiz.

11 Gramatika konparatzailea eta hizkuntzalaritza historikoa

11.1 Sarrera

XIX. mendeko hizkuntzalaritzaren joera nagusia —ez bakarra baina— hizkuntzen konparaketa eta historia aztertzea izan zen, zalantzarik gabe. Hortaz, hizkuntzalaritza historiko eta konparatzailea aipatu behar dugu ororen gainetik, baina hizkuntz tipologia ahaztu gabe; azken batean, tipologiak ere hizkuntzen konparaketaz dihardu, ikuspegi desberdina badu ere. Bestalde, ikuspuntu konparatzailea eta historikoa gehienetan nahasian azaltzen zaizkigu XIX. mendean, baita sarritan ikuspuntu tipologikoarekin gurutzatuta ere.

Hiru joera edo hurbilketa bereiz ditzakegu mende honetako hizkuntz azterketetan. Batzuetan bakanka gertatu dira, baina askotan era desberdinez konbinaturik agertzen zaizkigu. Hona bakoitzaren helburuak:

- Joera tipologikoa: Hizkuntzak egituraren arabera sailkatzen ditu, fonologian, morfologian, syntaxian eta semantikan duten jokoeraren arabera.
- Joera ebolutiboa: Lehenbizi, hizkuntza baten barruko eta hizkuntzen arteko formen aldaketak aztertzen ditu; ondoren, hizkuntzen bilakabideari buruzko teoria orokorrak proposatzen ditu.
- Joera genetikoa: Hizkuntzen genealogiaz, euren hiztunen migrazio-mugimenduez eta euren antzinako gizarteen ezaugarriez aritzen da.

Esan bezala, nahastuak ager daitezke. Adibidez, ikusiko dugun bezala, batzuek pentsatu dute eboluzioak tipoa kontrolatzen duela; beste batzuek, ordea, alderantzizkoa, hain zuzen (Schleicher); beste zenbaitek, azkenik, ez dute inolako loturarik ikusi (Neogramatikariak).

11.2 Sanskritoaren “aurkikuntza”

Ikusi dugunez (7.7), XVII. eta XVIII. mendeetan zehar hizkuntz konparaketarako oinarritzko zenbait kontzeptu finkatu ziren, hala nola:

- hizkuntzen konparaketaren abantailak, hizkuntzen antzekotasunak eta diferentziak aztertzea;
- ahaidetasun erlazioez jabetu ziren: hizkuntzak beste hizkuntza batzuen “ama”, “alaba”, “ahizpak” izan daitezke;
- sailkapen genetiko eta tipologikoen emankortasunaz konturatu ziren.

Egia da oinarri metodologiko hauek helburu zehatz batekin sortu zirela —jatorrizko hizkuntza bilatzea— eta askotan argudio fantastikoekin nahasten zirela; alabaina Europako hizkuntzalaritzan oinarriok finkatu egin ziren eta XIX. mendeko gramatika konparatzailearen bidea prestatu zuten.

Testuinguru honetan —eta hizkuntz familiak definitu nahi diren garai batean— sanskritoazko testuak ezagutzeak (eta, oro har, Indiako zibilizazio zaharreko testuak) iraultza handia ekarri zuen.

Sanskritoari buruzko lehen berriak Europara ekarri zituztenak, nola ez, misiolariak izan ziren, XVI. mendean geroztik. Misiolari batzuek askoz geroago arte (edo oraingoz) argitaratu gabe eta erdigalduta egon diren sanskritoaren gramatikak eta hiztegiak idatzi zituzten, eta haietako zenbait Europako hizkuntzekiko antzekotasunaz ohartu ziren.

Beste alde batetik, sanskritoarekiko interesa ekialdeko hizkuntzei buruzko interes orokorrean ere kokatu behar da (gogoratu, egiptoera eta txineraren kasuak). Horrela, esaterako, De Brosses-ek sanskritoaren garrantzia azpimarratu zuen, erro-kopuru aski mugatu batez baliaturik hitz multzo izugarri handia eratortzeko gai delako. Eta hauxe zen, garaiko teorietan, jatorrizko hizkuntzari zegozkion ezaugarrietariko bat. Hortaz, sanskrito oso hizkuntza zahartzat eta primitibotzat hartu zen: hitz guztiak oinarritzko erro bakan batzuetan biltzen direlako. Gainera, sanskritoaren erregulartasuna ere miresten zen (jatorrizko hizkuntzaren beste ezaugarri bat); hala ere, erregulartasuna dela-eta, autore batzuek esan zuten sanskrito brahmanek asmatutako hizkuntza zela eta grekoan oinarritu zirela (hortik letozkioke antzekotasunak).

XVIII. mende bukaeran sanskritoarekin eta Indiako tradizio zaharrarekin kontaktu zuzena dago, britaniarren kolonien bitartez. Arrazoi ekonomiko eta administratiboak zirela medio, Indiako kultura sakonki ezagutzea premiazko bihurtu zen. Testuinguru honetan aurkitzen dugu William Jones-en 1786ko hitzaldi ospetsua. Bertako pasarte batean

aurreneko aldiz aldarrikatzen da sanskritoaren eta Europako hizkuntzen arteko ahaidetasun genetikoaren hipotesia.

Jones (1746-1794) epaile zen Kalkutan eta sanskritoaz aztertzen hasi zen, epaitegian jakintsu indiarrek ematen zituzten iritzi legalak egiaztatzeko. Gainera, persiera eta arabiera ere aztertu zituen eta 1784an Asiatick Society sortu zuen. Bertan eman zuen, hain zuzen, hitzaldi famatua:

The Sanskrit language, whatever be its antiquity, is of a wonderful structure; more perfect than the Greek, more copious than the Latin, and more exquisitely refined than either, yet bearing to both of them a stronger affinity, both in the roots of verbs and in the forms of grammar, than could possibly have been produced by accident; so strong indeed, that no philologer could examine them all three, without believing them to have sprung from some common source, which, perhaps, no longer exists: there is a similar reason, though not quite so forcible, for supposing that both the Gothic and the Celtic, though blended with a very different idiom, had the same origin with the Sanskrit; and the old Persian might be added to the same family, if this were the place for discussing any question concerning the antiquities of Persia. (William Jones, 1786, *On the Hindus*)

[Sanskritoak, bere antzinatasuna dena delarik, egitura zoragarria du. Grekoa baino perfektuagoa, latina baino oparoagoa eta biak baino finkiago bikaindua; areago biekin izanik antz handiagoa —bai aditz erroetan eta baita gramatikaren formetan ere— halabeharrez ondorio hutsa izan zitekeena baino; hain handia, bai, non filologo batekin ezin baititu hiru hizkuntzok aztertu iturri komun batetik sortu direla sinetsi gabe, beharbada dagoeneko existitzen ez den iturri batetik. Antzeko arrazoi bat dago, ez hain sendoa baina, susmatzeko bai gotikoak eta bai zeltak ere, oso hizkuntza desberdin batekin nahasiak izan arren, sanskritoaren jatorri bera izan zutela; eta persiera zaharra gehitu lekiokela familia berberari, hau balitz Persiako antzinako arazoez aritzeko lekua.]

Hitzaldiko pasarte hau indoeuropar hizkuntzalaritza koparatzaileraren sorreratzat hartu izan da, baina ohartarazi behar da pasarte testuingurutik kanpo hartu dela askotan. Izan ere, indiarrek gotiko, zelta eta persierarekin lotu ez ezik, Jonesek etiopiarrekin, egiptoarrekin, txinarrekin, japoniarrekin eta are perutarrekin ere lotzen ditu (monogenesiaren eraginez, bide batez esanda).

Dena den, Jonesen iradokizunek sekulako entzutea izan zuten Europan eta XIX. mende hasieran, Parisen bereziki, sanskritoaz aztertzen hasi zen, Europako sanskritoazko testu-bilduma handiena bertan zegoelako. Garai hartan Parisen ikasi zutenen artean XIX. mendeko hizkuntzalaritzaren garapenean leku garrantzitsua izan duten egile batzuk aurki ditzakegu: Humboldt gaztea, Schlegel anaiak, Franz Bopp eta abar. 1814an

sanskritoko lehen katedra ezarri zen Parisen. Ez da harritzekoa, beraz, gramatika konparatzailearen lehenengo urteetan azterketen erdigunea sanskritoa izatea.

11.3 Ereduaren sorrera

Aurrerago ikusi dugunez, Bepizkundetik gutxienez hizkuntz konparaketari eta hizkuntz ahaidetasunari buruzko kezka handia izan zen. Jakina, gai hauek betiere erlijioaren arauen menpe aztertzen ziren eta honek erabat baldintzatzen zituen ondorio posibleak: monogenesia, hebreera lehen hizkuntza, Babelgo mitoa, etab. Ikusi dugu, halaber, XVI. mendetik hizkuntz datuen bilketa eta sailkapen garrantzitsuak burutu zirela (Gesner, Pallas, Hervás...).

Azpimarratzekoa da, azkenik, Jonesek, hizkuntza batzuk jatorri beretik datozela frogatzeko, aditz erroen eta gramatikaren formen azterketari emandako nagusitasuna. Baieztapen honen bitartez, hizkuntzalari konparatzaileen lana, hiztegiaren antzekotasunak ez ezik, gramatikarenak eta adizkien egiturarenak ikertzera ere zuzendu zen. Izan ere, Jonesen ondoren, gramatika bihurtu zen konparaketa-lanen aztergai nagusia eta horrela islatu zen XIX. mendeko lehen konparatzaile gehienetan.

Lehen urteetako konparaketa-lan garrantzitsuen artean hiru egile nabarmendu ahal ditugu: Franz Bopp eta Jacob Grimm alemaniarrek eta Ramus Rask danimarkarra.

- Bopp (1791-1867): 1816an sanskritoaren aditza greko, latin, persiera eta germanieraren aditzekin konparatu zuen —Jonesen iradokizunari jarraiki—. Geroago, 1833-1852 bitartean, hizkuntza horien gramatika konparatu osoak argitaratu zituen, lituaniera, armeniera eta eslabiera gehituz. Bi lanok izugarritzko eragina izan zuten eta, Alemanian bereziki, ikerketa genetikoaren aldeko iritzia hedarazi zuten.
- Rask (1787-1832): Rasken interesa bestelakoa izan zen; fonologia aztertu zuen. Islandieraren jatorriari buruzko lan batekin Danimarkako Akademiaren sari bat irabazi zuen 1814an. Islandieraren jatorritzat, existitzen ez zen hizkuntza bat proposatu zuen, aldi berean beste hizkuntza (europarr)en iturburua ere izan zena (sanskritoa, ordea, ez zuen sartu). Eta, esan bezala, horretarako argudio fonologikoez baliatu zen, hots aldaketaz. Izan ere, Rasken ekarpena izan zen hizkuntza baten historiaurreko egoera modu defendagarri batean berreraiki

daitekeela aldarrikatzea, eta horretarako egiaztabiderik sendoena hotsek ematen dutela.

- Baina berreraiketa konparatzailearen defendatzaile nagusia Jacob Grimm (1785-1863) izan zen. Bere lanetan hizkuntzalaritza historikoaren eredua finkatu zuen.³⁰ Grimmen ekarpen teorikoa hots aldaketan gertatzen diren korrespondentzia sistematikoak aurkitzea izan zen. Hau “Grimmen lege” famatuan —germanieraren kontsonante aldaketez— azaltzen da. Grimmek korrespondentzia hauek maiz gertatzen zirela ikusi zuen (1822), baina ez zien salbuespenei arreta handiegirik eskaini. Salbuespen horietako batzuk Verner-ek (1875) esplikatatu zituen urte batzuk geroago (azentuaren eragina ekarriz), baina oraindik beste batzuk azaltzeke geratu ziren.

Ikusten dugunez, hasiera-hasieratik konparaketa-ikerketetan bi joera sortzen dira: fonologian oinarritzen dena eta gramatikan oinarritzen dena. Esan behar da soinuak errazago azter daitezkeela ikuspuntu zientifiko batetik (errazago definitzen dira eta hots aldaketen eragina mugatuagoa eta kontrolagarriagoa da). Aldiz, gramatika-aldaketei buruz egin ziren aurreneko teoriak alderdi subjektibo askoz handiagoa izan zuten. Beraietan gramatika orokorraren zantzua ere nabari daiteke noiz edo behin.

11.4 Ereduaeren garapena: Schleicher

Mendearen erdialdean egile garrantzitsuena aurkitzen dugu: August Schleicher (1821-1868). Bizitza laburra gorabehera, urrats handiak egin zituen konparaketa genetikoaren metodologia egokitu eta zehazteko. Zenbaiten ustez, Schleicher-en arrakastaren arrazoia gorago aipatutako hiru joerak (tipologikoa, ebolutiboa eta genetikoa) uztartzean datza. Bere erdiespenen artean hauexek ditugu:

- Zenbait oinarri teoriko berak aldarrikatu zituen lehen aldiz: Hizkuntzak arau hertsien arabera funtzionatzen duela; edozein hizkuntzatan konparaketarako forma egokienak dokumenta daitezkeen forma zaharrenak direla.

³⁰ Aipagarria da bere lan famatuaren lehen liburukiak bi argitalpen izan zituela: lehena 1819an eta bigarrena 1822an; azken honetan, Raskek hotsen erabilgarritasunaz konbentzitu ondoren, hotsei buruzko ia 600 orritako atal bat erantsi zuen.

- Joera genetikoari dagokionez, ohartarazi zuen egitura gramatikalen arteko antzekotasuna eta familia berekoa izatea eskuarki batera datozela; baina azpimarratu zuen ez duela zertan beti horrela izan behar.
- 1853ko artikulu batean hizkuntz ahaidetasuna irudikatzeko zuhaitza (*Stammbaum*) erabili zuen —hasieran horizontala, gero bertikala—. Zuhaitzaren irudia XVIII. mendetik natur zientzietan erabiltzen zen. Hizkuntzalaritzan ere baziren aitzindariak, baina Schleicher-en erabilera jarraiak zuhaitzaren irudiaren arrakasta finkatu zuen. Natur zientzien analogia ez ezik, ez dugu baztertu behar Schleicher-en heziketa filologikoaren garrantzia (Hoenigswald 1963) eta, hortaz, Lachmann-en stemmak ere izan zuen eragina.
- Hizkuntz formen berreraiketaren arazoak ere zehaztu zituen, alegia forma horiei itxura fonetikoa eta ezaugarri gramatikalak eman behar zitzaizkiela. Horretarako, alegia bat idatzi zuen indoeuropeeraz, hau da **aitzin-formak** erabiliz.
- Honekin lotuta, aitzin-forma guztiak izartxo baten bidez markatzeko ohitura zabaldu zuen (nahiz ez zuen berak asmatu).
- Hizkuntza baten barne-berreraiketa hizkuntzen arteko berreraiketa konparatzailea baino lehen burutu behar dela defendatu zuen (Schlegel-ek gauza bera esan zuen urte batzuk lehenago).
- Natur zientzietatik “morfologia” terminoa mailegatu zuen eta hizkuntzalaritzan lehen aldiz erabili zuen (1859): hitzen egituraren azterketa (ez hotsena, ez esanahiarena, forma konplexuena baizik).

Garbi ageri denez, asko dira Schleicher-en ekarpenak, baina ziurrenik bere garaian eragin handiena izan zuena hizkuntzen bilakabideari buruzko teoria izan zen, “egoeren teoria” deitu izan dena. Ikus dezagun lehenik testuingurua eta, ondoren, egoeren teoriaren xehetasunak azalduko ditut (ik. 11.6).

11.5 Zientzia eredu gisa

XVIII. mende bukaera aldera zientziarako datu-bilduma handiak lortu ziren eta, esanguratsuagoa dena, zientziaren inguruko giro baikorra zegoen: sailkapenak eta konparaketak egiteko garaia iritsi zen.

Horrela, zenbait lan burutu ziren, zientzia bakoitzaren oinarriak ezarri zituztenak, besteak beste: Linneoren sailkapen botanikoa (1735), Lavoisier-en kimikari buruzko tratatua (1789), Cuvier-en anatomia konparatzailea (1800-1805) eta Lamarck-en zoologiaren sistematizazioa (1801). Lan hauetan hizkuntzalariek aspalditxotik erabiltzen zituzten ikuspuntu berriekin analogia interesgarriak aurkitu zituzten; alegia, hizkuntzak jaio, aldatu eta hil egiten dira, eta elkarren arteko desberdintasunak azaldu eta are aurrean daitezke. Horregatik esan izan da hizkuntzalaritza konparatzailea jakintza-arlo pirata edo parasito bihurtu zela (Koerner 1980).

Zientzietatik datozen ideia batzuek beste batzuek baino eragin handiagoa lortu zuten: “zuhaitza”, “adar”, “erro” bezalako metaforak azaleko kontuak dira.

Aldiz, aldaketen uniformetasunaren ideiak —geologiaren esparruan ospea lortu zuenak — baieztatzen zuen edozein bilakabideren egoera edo arrazoiak ezin direla garai desberdinetan desberdinak izan. Beraz, antzinako aldaketak orain gertatzen direnen parekoak izan ziren. Edo, bestela esanda, ezagutzen ez duguna ezin zen ezagutzen dugunaren oso bestelakoa izan.

Nolanahi ere den, natur zientzietatik datozen analogien artean erakargarriena, dudarik gabe, organismoarena izan zen. Hizkuntzalaritzan Schlegelek erabili bide zuen lehenengo aldiz, anatomia konparatzailetik mailegatua; baina Schlegelek joera tipologikoaren barruan erabili zuen, hau da, egiturei, eta ez aldaketei, aplikatzeko.

Hala ere, aurrerantzean ezarri zitzaion esanahia honakoa izan zen: organikotzat hartu zen geroko bilakaeren iturria erakusten zuen guztia. Horrela, Boppen ustez, organikotasunaren ezaugarriarik nabarmenena hitz-erroek arrazoi sintaktikoengatik itxuraz aldatzeko duten gaitasuna da (adib. *facio*, *feci*, *fictio*...). Ideia hau da Schleicher-ek bereganatu zuena.

Schleicher-ek —botanikaz hasiera-hasieratik oso interesatua— hizkuntzak, landareak bezala, genero, espezie eta subespezie moduan ikusten zituen, bata bestearekin naturalki erlazionatuak. Darwinek eboluzionismoaren ideiak arrakasta handiz zabaldu zituenean (1859), Schleicher darwinzaletzat hartzen hasi zen.

11.6 Hizkuntzalaritza eta eboluzionismoa

Ikusi dugunez, Schleicher-ek berebiziko ekarpenak egin zituen hizkuntzalaritza historiko-konparatzailearen finkatze metodologikoaren aldera. Aldiz, haren ideia guztiek ez zuten halako arrakastarik lortu. Euren artean, ezbairik gabe, Schleicher-en pentsaeran leku nagusia hartu zuen *hizkuntza* = *organismo* parekotasuna dugu. Hizkuntza izaki bizi baten modura ulerturik, atak zabalik geratu ziren hizkuntzen sorrera-heldutasuna-ugalketa-heriotza eboluzioa bizidunen eboluzioarekin parekatzeko eta, ondorioz, natur zientzien teoria berrien eragina jasotzeko.³¹

Hori dela-eta, Schleicher oso sarritan darwinzalea zela esan izan da. Iritzi hori Schleicher hil orduko hasi bide zen zabaltzen (Whitney-ren bitartez bereziki, antza) eta, 1863tik aurrera, Schleicher-ek berak darwinzaletzat jo zuen bere burua, Darwinen lana ezagutu zuenez geroztik: harrezkeroztik Darwinen ideien garrantzia onartu zuen eta hizkuntzalaritzara aplikatzeko premia aldarrikatu.

Hala ere, Schleicher-en ideia eboluzionistak dagoeneko 1850eko liburu batean daude zehaztuta. Darwin aurreko eboluzionismoaren joeren barruan, Schleicher progresionistatzat hartu behar dugu, darwinista hutsa bainoago: hau da, bilakaera aurrerakuntza gisa ulertzen du,³² Darwinek ez bezala.

Schleicher-en eboluzionismoa ulertzeko kontuan hartu behar dugun lehenengo bereizketa filologia eta hizkuntzalaritzaren artekoa da: Schleicher-en ustez, filologia jakintza historikoa delarik, hizkuntzalaritza natur zientzia bat da. Filologiak herrien ezagutza du helburu eta metoko historikoa erabiltzen du. Hizkuntzalaritza, aldiz, natur zientziak bezala, zientzia enpirikoa da: datuen behaketan oinarritzen da —matematika eta bestelako zientziak ez bezala— eta gizakien fisiologiaren parte bat da. Are zehatzago, hizkuntz tipologia litzateke natur zientzia bat, ez hizkuntzalaritza historikoa (ez bide zuten, haatik, beti horrela ulertu Schleicher-en jarraitzaileek).

Hortaz, Schleicher-ek hizkuntzalaritza natur zientzien barruan sartzen du eta, ondorioz, hizkuntza naturarekin ere lotu. Eta “Natura” izenak edo “naturala” adjektiboak oso

³¹ Ohartarazi behar da hizkuntzalariek zoologoen (Lamarck) baino lehenago onartu zutela eboluzio kontzeptua beren arloan: Bibliak berak bideratzen du nolabait horretara, anatomian gertatzen denaren kontra, hain zuzen.

esanahi zehatza dute: naturala legeen menpean, borondatetik kanpo dagoena da, askatasunik ez duena (hemen Helgel-en filosofiaren eragina antzeman genezake, Schleicher gaztearengan pisu handia izan baitzuen). *Natura / Historia* kontrajartzea Schleicher-en pentsaeraren sustraian dago. Hizkuntzalaritzak, beraz, hizkuntzaren alde “naturalena” izango luke aztergai, fonetika eta morfologia, alegia. Sintaxia eta estiloa, aldiz, borondatearen menpe daude eta, ondorioz, filologiaren aztergai lirateke.

Hortik sortzen da Schleicher-en egoeren teoria deiturikoa. Bertan, eboluzionismoa ez ezik, Comte filosofo positibistaren eta Herbert Spencer-en gizarte-eboluzionismoaren eragina ere (*gizartea = organismoa*) nabaritzen da. Hizkuntzaren helburua pentsamendua adieraztea delarik, hizkuntzak pentsamendua adierazteko modu desberdinen arabera sailka daitezke. Horretarako hizkuntzaren bi oinarritzko elementu bereizten ditu: esanahiak eta erlazioak. Hizkuntza baten izaera esanahiak eta erlazioak hitz batean adierazteko moduan oinarritzen da.

Esanahiak eta erlazioak adierazteko bideen arabera, Schleicher-ek hiru hizkuntz multzo edo klase bereizten ditu, Schlegelek eta Humboldt-ek bereizitako hiru tipologi talde ezagun eta klasiko berberak, hain zuzen (ik. 12.3):

- I. Lehen taldean hizkuntza isolatzaileak sartzen dira. Hizkuntza hauetan hitz guztiek —silaba bakarreko erroek, nahiago bada— esanahia dute eta erlazioak hitz ordenaren, azentuaren, entonazioaren edo keinu baten bitartez adierazten dira.
- II. Bigarren taldean hizkuntza eranskari edo aglutinatzaileak daude. Hauek, aldiz, bi motatako hitzak dituzte; batzuk esanahia adierazten duten erroak dira eta besteak, esanahia galdu duten eta, erlazioen berri emateko, lehenbizikoei eransten zaizkien erro osagarriak. Hizkuntza eranskarien bereizgarria da erroak oso ondo bereizten direla, ez dira hitzean nahasten.
- III. Azkenik, hizkuntza malgukari edo flexiboak ditugu. Berauetan esanahidun erroa bera aldatzen da erlazio desberdinak adierazteko. Hortaz, esanahia eta erlazioa hitzean fonetikoki bateginak gertatzen dira, bereiziezinak.

³² Kristautasunak eta filosofia erromantikoak eragina izan zuten pentsamolde horretan. Bestalde, Darwinek eboluzionismoari egin zion ekarpena funtsean mekanizismoa izan zen, bai eta hautespen naturalaren hatsarrea ere (naturan indartsuenak bakarrik irauten du), nahiz honetan ere erabat originala ez izan.

Talde hauek ez dira inola ere itxiak, ezta —eta hauxe da Schleicher-en teoriaren gunea— estatikoak ere. Schleicher-ek uste zuen hizkuntzak talde batetik bestera igarotzen direla perfekzioaren bila. Hizkuntza perfektua pentsamendua al bait hobekien eta lasterren adierazten duena da, hots, malgukariak. Hizkuntzen bilakabide hau, erlazioen adierazpenaren hobekuntza-prozesu hau alegia, “naturala” da —berriz ere hitz magikoa—, gizakien borondateak bertan esku hartzen ez baitu. Hala bada, mendeetan zehar hizkuntza isolatzaileak eranskariak izatera igaro(ko) dira eta, orobat, eranskariak malgukariak izatera. Izan ere, azken hauek dira maila gorenera —perfektziora— iritsi diren hizkuntzak, “Hitzaren erresumako” izaki perfektuenak.³³ Darwinen eboluzio kontzeptuan, aldiz, ez da aurrerakuntza kontuan hartzen.

Hala ere, begien bistakoa da hizkuntza asko beren ama baino atzerago daudela prozesu horretan: kasurik nabarmenena latinaren eta hizkuntza erromantzeena da, baita hizkuntza germaniarrena (ingelesa eta alemaniera) ere.

Schleicher-en ustez, organismoak diren heinean, hizkuntzak ere jaiotzen, hazten, ugaltzen eta hil egiten dira. Eta hala, Schleicher-ek bi garai bereizi zituen hizkuntza baten bizian:

- Batetik, aurrerabide formala lortzen den bitartekoa: garai horretan hizkuntza bat isolatzaile, eranskari eta malgukarien taldeetatik igarotzen da maila gorenera iritsi arte. Schleicher-en ustez, maila horixe izango zen indoeuropeerak lortu zuena.³⁴
- Bigarren aldian, hizkuntzak atzerabide edo gainbehera formala jasaten du. Flexio sistemaren endekatzea eta suntsipena gertatzen dira; hizkiak galtzen dira. Atzerabide formalaren abiapuntua hizkuntza historian sartzeak markatzen du. Schleicher-en teoria honetan, aurrerabidearekin gertatzen den bezalaxe, hizkuntzen gainbehera ere “naturala” da, borondatetik kanpokoa alegia; horregatik, bai bata bai bestea hizkuntzalaritzaren aztergai dira. Hala ere, zenbait faktore historikok —hots, ez naturalak— gainbehera areagotu dezakete: literaturak bereziki. Laugarren egoera honi Max Müller-ek (1867) egoera analitikoa deitu zion.

³³ Honetaz ari delarik, Schleicher-ek hizkuntza isolatzaileak minerekin, eranskariak landareekin eta malgukariak izaki perfektuenak diratekeen animaliekin parekatzen ditu, hurrenez hurren.

³⁴ “Arrazismo linguistiko” hau arraza ariarraren nagusitasunaren ideia sorburuan egon zitekeen.

Ikusten denez, Schleicher-en ikusmolde progresionistan, hizkuntzaren eboluzioa (*Sprachbildung* ‘hizkuntz bilakaera edo hizkuntz eraketa’) eta hizkuntzaren historia (*Sprachgeschichte*) elkartezinak dira definizioz. Hegel-i jarraituz, gizakia Historian sartzen da bere askatasunaren kontzientzia espirituala hartzen duen momentuan.

11.7 Erregularitasunaren bila: Neogramatikariak

Darwinismoaren kontrako kritikak eta erreakzioak bortitzak izan ziren. Horrela, uniformetasuna gorde baina organismoekiko analogia baztertu zuen joera berri bat abiatu zen. Ikuspuntua aldatu zen: hizkuntza ez da izaki bizi baten modura ikusten (*organismoa*); hizkuntza gizakien gogo-jardueraren eta portaeraren agerpen bat da. Oraingoan paralelotasunak zientzia kognitiboetan eta gizarte-zientzietan aurkitzen dituzte: psikologia eta soziologian, esaterako.

Hizkuntz bilakabidean lege aldaezinak proposatzen dira, baina bilakaera ez da jada aurrerakuntza eta gainbehera natural gisa ikusten. Whitney amerikarra eta Brugmann germaniarra izan ziren naturarekiko antzekotasunen kritiko gogorrenetakoak. Hala ere, bilakaera naturalaren kontzeptua ez zen erabat baztertu: esate baterako, morfologiaren arloan jarraitu zen pentsatzen aldaketa guztiek erregularitasunetik malgukaritasunera jotzen dutela.

Bestalde, Schleicher-en zuhaitz (*Stammbaum*) hertsiairen aldean, beronen ikasle izan zen Schmidt-ek (1872) uhinen teoria (*Wellentheorie*) proposatu zuen —lehenago Schuchardt-ek (1868) iradoki zuena—. Hizkuntz aldaketen hedatzeari buruzko ikuspegi berri hau hizkuntz geografiaren lorpenek egiaztatuko zuten neurri batean (Ascoli).

Testuinguru honetan sortu ziren neogramatikarien berrikuntza metodologiko garrantzitsuak. XIX. mendearen lehen erdian zehaztasun metodologikoa aldarrikatzen zen nonahi, baina praktikan ez ziren hain kontu handiz ibiltzen. Ikusi bezala, Grimmekek (1822) hots korrespondentziak “sarri” gertatzen zirela zioen, baina ez beti.

Mende erdi bat geroago, gauzak aski aldatu ziren. Hizkuntzalari talde batek —“neogramatikari” (*Junggrammatiker*)³⁵ izenarekin ezagutzen direnak— hogei bat

³⁵ Halaxe zen, Neogramatikari izena eman zitzaizen oso gazteak zirelako. Mugimenduaren *annus mirabilis* ezagunean (1876) zaharrenak (Whitney) 49 urte zituen eta gazteenak (Saussure) 19, baina adinaren bat azbestekoa 31 urtekoa zen.

urteren buruan sekulako aurerapen metodologikoak lortu zituzten; bereziki metodoaren alderdi formalak zehaztu zituzten.

Hiru hatsarre aipa daitezke:

- I. Hizkuntza giza ezagutzaren eta gizarte-elkarrekintzaren alderdi bat da; beraz, gaurko hiztunen ahoetatik aztertu behar da. Ez da fenomeno “organiko” bat.
- II. Uniformetasuna oso kontutan hartzekoa da teoriak kontrolatzeko. Hau da, hiztunaren izaera psikologiko eta fisiologikoa funtsean berdina izan da garai guztietan.
- III. Hots aldaketek salbuespenik gabeko legeen arabera jokatzaren dute, “itsuak” dira. Hizkuntz aldaketan bi bilakabide baino ez dira aintzat hartzen: hots aldaketa (salbuespenik gabekoa) eta analogia. Hala ere, salbuespenik balego, edo arrazoi baten arabera azal daiteke (beste lege edo oinarri baten arabera), edo kasu horiek oraindik ezin direla esplikatzen onartu behar da. Inoiz ez dira “salbuespenak” izango.

Hatsarre hauek honako ondorio teoriko eta praktikoak ekarri zituzten, hurrenez hurren:

- I. Hizkuntzen goraldi, heldutasun eta gainbehera betiko baztertzen dira.
- II. (i) Aldaketa “katastrofikoa” (ulertezina, kontrolaezina) oso bitxia edo erabat ezinezkoa da; (ii) hizkuntzen funtzionamenduaren itxurazko hobekuntza edo endekatzea ez dira nahitaez hurrenkera kronologiko batekin lotu behar; (iii) gaurko hizkuntzan ikusten diren aldaketak oso datu garrantzitsuak dira historia ezagutzeko; (iv) bilakabide esanguratsu guztien bideak arakatu daitezke, neurtu daitezke eta definitu daitezke; (v) aldaketari buruzko arau orokorrak zehaztu daitezke: adib. barne motibazioak kanpo motibazioak baino lehenago gertatzen dira (horrela, genero bereizketaren oinarria gramatikan bilatu behar da, ez sexuan).
- III. (i) Aurreko egileen proposamen asko oker zeuden; arrazoiak: (a) datuak ez ziren egokiak edota (b) aldaketari emandako testuingurua ez zen egoki ikusi —adibidez, azentua edo silaba egitura ez ziren kontuan hartu— edota (c) aldagarritasun askea arduragabeki onartu da; (ii) azaltzeke geratzen diren salbuespenak faktore berezi batzuegatik gerta daitezke: hitzaren klase

semantikoa, erabilera-maiztasuna, gizarte murriztapenak, hizkuntz kontaktua...³⁶

Hortaz, neogramatikariak ez ziren hizkuntz aldaketaren arrazoiez gehiegi kezkatu, ezta aldaketek hizkuntzaren sisteman duten eraginaz ere. Alabaina aurrerapen praktiko asko lortu zituzten eta lege asko proposatu zituzten (horietako batzuk geroko datuek egiaztatu zituztenak, Saussure-ren laringalak, esaterako). Hala ere, ez ziren errakuntzak falta: adibidez, Brugmann-ek /n/-ren alofonoak benetako aitzin-formatzat hartu zituen, testuinguruaren arabera agertzen direla konturatu gabe. Zernahi gisaz, neogramatikariek hizkuntza indoeuoparren gramatika konparatzailearen eskuliburu nagusia burutu zuten, *Grundriss* izenarekin ezagutzen dena eta indoeuoperaren berreraiketa osoa gehi horretarako argudioak biltzen dituen (1886-1900, 1916).

Neogramatikarien lege fonetikoek kontrako joera ere ez zen falta izan. Eraso gogorrenak Schuchardt-ek (1885) egin zituen.

XIX. mende bukaeran eta XX. mendean hizkuntzalaritza historiko-konparatzailea funtsean neogramatikarien lana osatzen eta fintzen ahalegindu da. Bai datu berriek — tokarioaren eta hititaren aurkikuntza— bai berrikuntza metodologikoez —formalismoa, analogiaren zehaztapena, barreiaketa lexikala, gizartearen garrantzia, etab.— aldaketak ekarri dituzte, baina neogramatikarien oinarri teorikoez metodoaren muina izaten jarraitzen dute. Nahiz eta azken urteotan (Greenberg-en makrokonparaketarekin) zenbait “hizkuntzalarik” korrespondentzia sistematikoak berak ere zalantzan jarri dituzten.

11.8 Hizkuntzalaritza naturalista

XIX. mendeko hizkuntzalaritzaren joera nagusia aurkeztu berri dugun hizkuntzalaritza historiko-konparatzailea dela pentsatu ohi da. Eta egia da, erdiespenei dagokienez hala nola mende bukaerarako lortu zuen arrakastari dagokionez. Halarik ere, hizkuntzalaritza historiko-konparatzailearen zabaltzea aski geldoa izan zen; esan genezake XIX. mendearen lehen erdian ia Alemanian bakarrik izan zela nagusi: bertan sortu ziren lehen aldizkari bereziak eta unibertsitateetako lehen katedrak.

³⁶ Egia esan, neogramatikariek ez zituzten azken bide interesgarri hauek gehiegi landu.

Ingalaterran 60etako hamarkadan sartu zen indartsu, Müller alemaniarraren (1823-1900) hitzaldi arrakastatsuen eskutik. Espainian, ordea, askoz beranduago, XX. mendearen hasieran, lortuko zuen nagusitasuna, Menéndez Pidali (1869-1968) esker bereziki. Frantzian, azkenik, 60etako hamarkadatik aurrera ikus daiteke eredu historiko-konparatzailearen sarrera. 1866an Parisko *Société de linguistique* sortu zen eta bertan eredu hau izan zen nagusi, Michel Bréal (1832-1915) eta Gaston Parisen (1839-1903) eskutik batik bat. Laster hizkuntzalari historiko-konparatzaileek argitaletxe garrantzitsuenak eta unibertsitateetako katedrak beteko zituzten. XX. mende hasieran, Antoine Meillet-en (1866-1936) eredu historiko-soziala nagusituko zen azkenik.

Beste aldean, bada hizkuntzalari talde bat, hasieran Paul Brocak (1824-1880) antolatutako *Société d'anthropologie*-ren inguruan biltzen direnak, eta baita Brocak berak sortutako *Ecole d'anthropologie*-n ere: hizkuntzalari naturalistak deiturikoak. Naturalista gehienek ez zuten hizkuntzalari heziketarik izan, amateurak ziren, eta ia inork ez zuen unibertsitate katedrarik lortu. Hori dela-eta, eskola naturalista baztertu samarra izan zen Frantziako hizkuntzalaritzan XIX. mendearen bigarren erdian.

Hizkuntzalari historiko-konparatzaileen eta naturalisten arteko eztabaidak eta gatazkak XIX. mendearen bigarren erdian zehar luzatu ziren bai eta, zenbait autoreren kasuan, XX. mendean sartu ere.

Hurrengo taula honek bi eskolen arteko bereizgarri gehienak biltzen ditu:

<i>Hizkuntzalaritza naturalista</i>	<i>Hizkuntzalaritza historiko-konparatzailea</i>
1. Gizarte-ezaugarriak	
1.1. Parametro soziologikoak	
<i>Société d'anthropologie de Paris</i> <i>Ecole d'anthropologie</i>	<i>Société de linguistique de Paris</i> <i>Ecole pratique des hautes �tudes</i> <i>Coll�ge de France</i> <i>Sorbonne</i>
<i>Revue d'anthropologie</i> <i>RLPPhC</i> <i>L'Homme</i>	<i>Bulletin de la SLP</i> <i>Revue critique</i> <i>Romania</i>
1.2. Parametro ideologikoak	
materialismo zientifikoaren aldekoa librepentsalaria errepublikazale erradikala	kontrakoa ez errepublikazale moderatua
2. Ezaugarri teorikoak	
2.1. Interesak	
hizkuntzaren jatorria hizkuntza-arraza erlazioa saillkapen morfologikoa eta genealogikoa hizkuntz aldaketaz ia ezer ez bereziki hizkuntza ez indoeuroparrak	ezer ez ezer ez saillkapen genealogikoa besterik ez hizkuntz aldaketa gai nagusia bereziki hizkuntza indoeuroparrak
2.2. Ideia teorikoak	
hizkuntzalaritza natur zientzia da transformismoa hizkuntzalaritzan hizkuntza organismo bizia da hizkuntzen poligenesia giza hizkuntza animalien hizkuntzatik dator aro historikoa / aro aurre-historikoa eboluzioa hiru klase morfologikotan zehar	hizkuntzalaritza zientzia historikoa da ez ez ezer ez ez ez ez
2.3. Oinarri metodologikoak	
behaketaren metodoa bigarren eskuko informazioa maiz	behaketaren metodoa bigarren eskuko informazioa oso gutxitan

2. irudia: hizkuntzalaritza naturalista eta hizkuntzalaritza historiko-konparatzailearen arteko alderaketa (Desmet 1996: 445-46)

12 Hizkuntz tipologia

12.1 Sarrera

Gramatiken konparaketa ez zen hizkuntzen jatorria eta ahaidetasun-erlazioak zehazteko soilik burutu; zenbait autore hizkuntzen formen eta egituren arteko antzekotasunak ere bilatzen saiatu ziren eta egitura-antzekotasun horietan oinarritu ziren hizkuntzen sailkapen tipologikoak proposatzeko.

12.2 Aurreneko sailkapen-saioak

Erdi Arotik aurkitzen ditugun hizkuntz sailkapen genetikoaren saioen ondoan (J. J. Eskaligero, Poza, etab.), kasu bakan batzuetan irizpide tipologikoetan oinarritutako saioen bat ere aurki dezakegu: Horrela, XVII. mendean Tommaso Campanella (1568-1639) eta François de Mesgnien (c. 1623-1698) bezalako autoreak munduko hizkuntzek erakusten dituzten morfologi egitura desberdinez ohartu ziren eta zenbait inplikazio tipologiko ere proposatu zituzten (Plank 2001). Geroago, Adelung eta Vater-en *Mithridates*-en (1806-1817) munduko hizkuntzak monosilabiko eta polisilabikoaren artean banatzen ziren. Dena dela, horrelako sailkapen gehienek, ikusi dugun bezala, hitz zerrendak eta testu laburrak zituzten oinarri empiriko bakarra.

12.3 Sailkapen klasikorantz

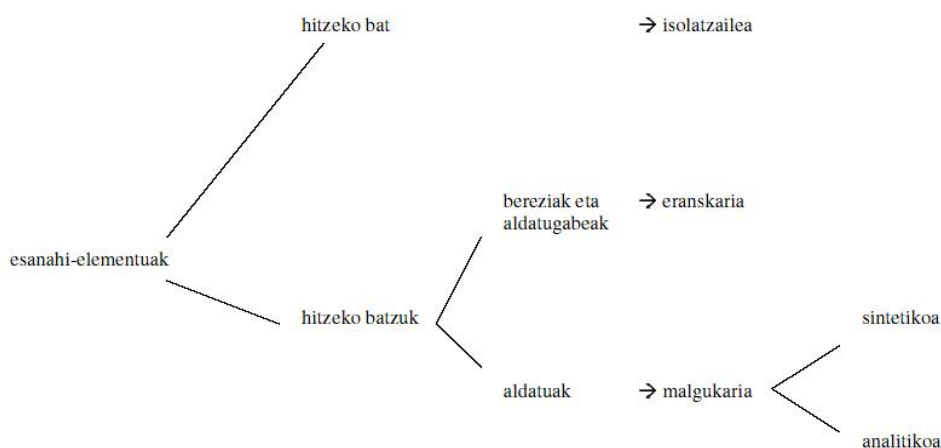
XIX. mendean sailkapen tipologikoak egiteko saio landuagoak burutzen hasi ziren:

- Sailkapen klasikoaren bi aitzindari proposatu izan dira:
 - Adam Smith ekonomilari famatuaren (1761) hizkuntza originalen (hots, **sintetiko**) eta konposatuaren (**analitiko**) arteko bereizketa;
 - eta, beronen aitzindari bezala, Gabriel Girard-en hizkuntza analogoen eta hizkuntza transpositiboen arteko bereizketa (1747) aipatu ohi da.
- Friedrich Schlegel (1772-1829): Ikerketa historiko-konparatzaileen bidea jorratzeaz gain, hizkuntzen ahaidetasun genetikoa finkatzeko sistema tipologiko bat ere proposatu zuen (1808): flexiodunak —hau da, hizkidunak— eta flexiogabeak. Schlegelen sailkapena aurrekoen oso antzekoa da, baina ezin izan

da eragin zuzena frogatu. Schlegel XIX. mendeko pentsalari eragingarrietakoa izan zen eta, beraz, bere proposamenek entzute handia lortu zuten ondorengo lanetan. Horrela, Boppek berak ere noiz edo noiz argudio tipologikoak erabili zituen bere gramatika konparatzaileetan.

Helburuak helburu, argi dago sailkapen tipologikoa (morfologi egituran oinarritua) egiteko lehen saio zientifikoak Schlegel anaiei zor zaizkiela, ez XVIII. mendeko “aitzindariari”. Anaiekin batera Wilhelm Humboldt (1767-1835) ere sartu behar da.

- Izan ere, August Wilhelm Schlegel-ek (1767-1845) ematen du lehen aldiz tipo morfologikoen araberako sailkapen hirukoitz famatua: hizkuntza isolatzaileak, eranskariak eta malgukariak (azken hauetan sintetikoak eta analitikoak bereiziz):

3. irudia: August W. Schlegelen sailkapen tipologikoa

Hala ere, Schlegel anaien lanetan hizkuntz tipoen arteko bereizketa hizkuntzen bilakaeraren egoera desberdinekin —Schleicher-ek egingo duen legez— eta hizkuntz familiekin zuzenean lotuta agertu ohi dira (joera tipologikoa, ebolutiboa eta genetikoa nahastuz). Horrela, informazio morfologikoaren malguketa-maila gorena hizkuntza indoeuropar klasikoetan (grekoa, latina, sanskritoa) aurkitu zuten eta honek hizkuntz sofistikazio baten ezaugarritzat hartu zuten. Hortaz, hizkuntza malgukariak eboluzionatuenak zirela zeritzoten

(txinerak arazoak planteatzen zizkion ideia honi, jakina; salbuespentzat hartu behar izan zen).

- Boppek eta Humboldt-ek sailkapen hirukoitza onartu zuten. Humboldt-ek kasuan “jenioari” buruzko teoria gehitu behar da: hizkuntza baten egiturak herriaren “jenioa” islatzen du. Hizkuntz tipologiaren eta herrien pentsaeraren arteko lotura horrek ikerketa-lerro bat abiarazi zuen XIX. mendean, XX. mende hasieran Sapir-Whorf hipotesiraino eramango zuena: hizkuntza baten gramatika-egiturak herriaren mundu-ikuskerara baldintzatzen du.

Esan daiteke XIX. mendeko tipologian bi joera daudela:

- Schlegel-ek abiatzen dutena, morfologian oinarritua eta erlazio genetikoak finkatzeko asmoz egina.
- Humboldt-ekin lot daitekeen joera (gero Steinthal, Finck, von der Gabelentz eta bestek segitu zutena); hizkuntzak morfologiaren eta sintaxiaren arabera sailkatzen ditu.

13 Glosarioa

aitzin-forma

aitzin-hizkuntza baten forma (fonema, morfema...) bakoitza.

aitzin-hizkuntza

testuen bidez dokumentatu gabeko hizkuntz egoera, berreraiketaren bitartez ezagutzen dena (indoeuropea, esaterako).

akzidentea

gramatika-kategoriaren bat adierazteko hitzetan gerta daitekeen aldaketa flexiboa: generoa, numeroa, pertsona, denbora, etab.

analitikoa

hizkuntz egiturez ari garelarik, adierazten den esanahi bakoitza hitz berezi batean gertatzeko joera dagoenean; esaterako, aditz denbora konposatuak edo preposizio-sistemak; ik. **sintetikoa**.

barbarismoa

hizkuntza baten sistemara egokitu gabeko mailegua.

berreraiketa

hizkuntza baten aurreko egoer(ar)en ezaugarriak aurkitzeko metodoa. Bi metodo erabiltzen dira: berreraiketa konparatzailea (hizkuntza edota dialekto batzuen datuak baliatzen dituen) eta barne-berreraiketa (hizkuntza bakar baten datuak baliatzen dituen).

diatesia

Funtsean, subjektuaren eta aditzaren arteko erlazioa markatzen duen akzidentea da, gutxi gorabehera "ahotsa" ere deitu ohi dena. Grekoaren gramatikan hiru diatesi bereizi ohi ziren: aktiboa, pasiboa eta ertaina.

(<http://culturitalia.uibk.ac.at/hispanoteca/Lexikon%20der%20Linguistik/d/DIATHESE%20%20%20Di%Eltesis.htm>)

espeziea

gramatikagintza zaharrean, izenaren akzidente bat zen, izenak jatorrizko eta eratorrietan sailkatzen zituena (azpisail desberdinekin).

etimologia

a) tradiziozko gramatikagintzan, hitzen aldaketa flexiboa aztertzen zituen gramatikaren atala, egungo morfologiaren antzekoa.

b) hitz baten jatorria, bere forma edota esanahia azaltzen duena; hura aztertzen duen hizkuntzalaritzaren arloa.

figura

gramatikagintza zaharrean, izenaren akzidente bat zen, izenak jatorrizko eta elkartuetan sailkatzen zituena (azpisail desberdinekin).

gramatizazioa

munduko hizkuntzen gramatikak (eta hiztegiak) idazteko prozesua.

hizkuntza arruntak

hizkuntza klasikoak (grekoa, latina, hebreera?) ez direnak.

logografikoa

idazkera sistema bat, non ikur (grafema) bakoitzak hitz bat edo morfema bat adierazten duen, informazio fonetikorik eman gabe (<http://www.omniglot.com/writing/logographic.htm>).

paronimoak

soinu, forma edota etimologiagatik (ik. **etimologia** b) antzekoak diren hitzak; adibidez, *hori* (erakuslea) eta *hori* (kolorea).

perpausaren atalak

tradiziozko gramatikagintzan, hitz klase edo kategoria morfologikoak.

segmentazioa

kate mintzatua zatitzea, haren unitate fonikoak bereizteko.

sintetikoa

hizkuntz egiturez ari garelarik, adierazten diren esanahi desberdinak hitz berean biltzeko joera dagoenean; esaterako, aditz denbora bakunak edo deklinabide-sistemak; ik. **analitikoa**.

solezismoa

hizkuntza baten sintaxi arauen kontra egindako akatsa.

14 Bibliografia

Lan asko idatzi dira azken berrogei urteotan hizkuntzalaritzaren historia eta historiografiari buruz. Nolanahi ere den, bi tokitan aurki daitezke liburu gehienak: batetik, John Benjamins-ek (<<http://www.benjamins.com/jbp/>>) argitaratutako *Studies in the History of the Language Sciences (SiHoLS)* sailean eta, bestetik, Nodus argitaletxean (<<http://elverdissen.dyndns.org/~nodus/katalog.htm>>). Biek ematen dute on-line erosteko aukera. Halaber, hiru aldizkari berezi argitaratzen dira arlo honetan: *Historiographia Linguistica (HL)* (<<http://www.benjamins.com/jbp/>>), *Histoire Epistémologie Langage (HEL)* (<<http://htl.linguist.jussieu.fr/index.htm>>) eta *Beiträge zur Geschichte der Sprachwissenschaft (BGS)* (<<http://elverdissen.dyndns.org/~nodus/nodus.htm#BS>>).

14.1 Oinarrizko bibliografia

- Auroux, Sylvain (arg.), 1992. *Histoire des idées linguistiques. Tome 2: Le développement de la grammaire occidentale*. Liège: Mardaga.
- _____ (arg.), 2000. *Histoire des idées linguistiques. Tome 3: L'hégémonie du comparatisme*. Liège: Mardaga.
- _____ et alii (arg.), 2000-2001. *History of the Language Sciences. An International Handbook on the Evolution of the Study of Language from the Beginnings to the Present*. Berlin: Mouton de Gruyter. 2 lib.
- Lepschy, Giulio C. (arg.), 1994b. *History of Linguistics. II: Classical and Medieval Linguistics*. Londres/New York: Longman.
- _____ (arg.), 1998. *History of Linguistics. III: Renaissance and Early Modern Linguistics*. Londres/New York: Longman.
- Koerner, E. F. Konrad & R. E. Asher (arg.), 1995. *Concise History of the Language Sciences: From the Sumerians to the Cognitivists*. Oxford/New York: Pergamon.
- Morpurgo Davies, Anna, 1998. *History of Linguistics. IV: Nineteenth-Century Linguistics*. Londres/New York: Longman.
- Swiggers, Pierre, 1997. *Histoire de la pensée linguistique*. Paris: PUF.

14.2 Bibliografia osagarria

- Ahlqvist, Anders (arg.), 1987. *Les premières grammaires des vernaculaires européens (= HEL 9:1)*. Saint-Denis: Presses Universitaires de Vincennes.
- Andresen, Julie Tetel, 1990. *Linguistics in America, 1769-1924: A Critical History*. New York: Routledge.
- Auroux, Sylvain (arg.), 1989. *Histoire des idées linguistiques. Tome 1: La naissance des métalangages en Orient et en Occident*. Liège: Mardaga.
- _____, 1994. *La révolution technologique de la grammatisation*. Liège: Mardaga.

- _____ & Jean-Claude Chevalier (arg.), 1980. *Histoire de la linguistique française* (= *Langue française* 48). Paris: Larousse.
- _____, Claude Désirat & Tristan Hordé (arg.), 1982. *Les Idéologues et les Sciences du Langage* (= *HEL* 4:1). Saint-Denis: Presses Universitaires de Vincennes.
- Bahner, Werner, 1966 [1956]. *La lingüística española del Siglo de Oro*. Madril: Ciencia Nueva.
- Bally, Charles (arg.), 1846. *Grammaire générale et raisonnée de Port-Royal suivie 1° de la partie de la logique de P.-R., qui traite des propositions; 2° des remarques de Duclos, de l'Académie française; 3° du supplément à la grammaire générale de P.-R., par l'Abbé Fromant, et publié sur la meilleure édition originale*. Paris. Berrarg. faksim. Genève: Slatkine, 1993.
- Busse, Winfried & Jürgen Trabant (arg.), 1986. *Les Idéologues. Sémiotiques, théories et politiques linguistiques pendant la Révolution française*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.
- Calero Vaquera, Mª Luisa, 1986. *Historia de la gramática española (1847-1920)*. Madril: Gredos.
- Charpin, François, 1980. "L'héritage de l'Antiquité dans la terminologie grammaticale moderne", *Langue française* 47.25-32.
- _____, 1986. "La notion de partie du discours chez les grammairiens latins", *HEL* 8:1.125-140.
- Chevalier, Jean-Claude, 1968. *Histoire de la Syntaxe. Naissance de la notion de complément dans la grammaire française (1530-1750)*. Genève: Droz.
- Chomsky, Noam, 1966. *Cartesian Linguistics*. New York: Harper and Row. Gazt. itz. *Lingüística cartesiana*. Madril: Gredos, 1984.
- Cram, David, 1990. "John Ray and Francis Willughby: Universal Language Schemes and the Foundations of Linguistic Field Research", in W. Hüllen (arg.), *Understanding the Historiography of Linguistics. Problems and Projects (Simposium at Essen, 23-25 November 1989)*, 229-239. Münster: Nodus.
- Desmet, Piet, 1996. *La linguistique naturaliste en France (1867-1922): Nature, origine et évolution du langage (Orbis Supplementa, 6)*. Leuven-Paris: Peeters.
- Droixhe, Daniel, 1978. *La linguistique et l'appel de l'histoire (1600-1800)*. Genève: Droz.
- Eco, Umberto, 1994. *La búsqueda de la lengua perfecta*. Bartzelona: Crítica.
- Embleton, Sheila, John E. Joseph & Hans-Josef Niederehe (arg.), 1999. *The Emergence of the Modern Language Sciences. Studies on the transition from historical-comparative to structural linguistics in honour of E. F. K. Koerner*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins, 2 lib.
- Girón Alconchel, José Luis, 2000. "Historia de la gramática en España", in M. Alvar (arg.), *Introducción a la lingüística española*, 69-91. Bartzelona: Ariel.
- Gómez Asencio, José Jesús, 1981. *Gramática y categorías verbales en la tradición española (1771-1847)*. Salamanca: Univ. de Salamanca.
- _____, 1985. *Subclases de palabras en la tradición española (1771-1847)*. Salamanca: Univ. de Salamanca.
- Gutiérrez, Marco Antonio, 1993. "Introducción general", in Alejandro de Villadei, 1199, *El Doctrinal*, 9-71. Madril: Akal.
- Harris, Roy & Talbot J. Taylor, 1989. *Landmarks in Linguistic Thought: The Western tradition from Socrates to Saussure*. Londres/New York: Routledge.
- Hoenigswald, Henry M., 1963. "On the history of the comparative method", *Anthropological Linguistics* 5.1-11.
- Koerner, E. F. Konrad, 1980. "Pilot and Pirate Disciplines in the Development of Linguistic Science". *Folia Lingüística Historica* 1:1.213-224. Berrargit. in Koerner 1989, 245-256.
- _____, 1989. *Practicing Linguistic Historiography. Selected Essays*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.

- _____, 1995. "Towards a History of Linguistic Typology", in J. Fisiak (arg.), *Linguistic Reconstruction and Typology*, 1-23. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- _____, 1996. *Professing Linguistic Historiography*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.
- _____, 1999. *Linguistic Historiography. Projects & prospects*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.
- _____, 2004. *Essays in the History of Linguistics*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.
- _____ & Hans-Josef Niederehe (arg.), 2001. *History of Linguistics in Spain / Historia de la Lingüística en España. Vol. II*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.
- Kuehner, Paul, 1944. *Theories on the Origin and Formation of Language in the Eighteenth Century in France*. Philadelphia: University of Pennsylvania.
- Joly, André & Jean Stéfanini (arg.), 1977. *La grammaire générale. Des modistes aux idéologues*. Villeneuve-d'Ascq: Publications de l'Université de Lille III.
- Law, Vivien, 1992. "Carolingian Grammarians and Theoretical Innovations", in Ahlqvist, Anders (arg.), *Diversions of Galway. Papers on the History of Linguistics*, 27-37. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.
- _____, 2003. *The History of Linguistics in Europe: From Plato to 1600*. Cambridge [etc]: Cambridge University Press.
- Lepschy, Giulio C. (arg.), 1994a. *History of Linguistics. I: The Eastern Traditions of Linguistics*. Londres/New York: Longman.
- Lallot, Jean, 1988. "Origines et développement de la théorie des parties du discours en Grèce", *Langages* 92.11-23.
- Michael, Ian, 1970. *English Grammatical Categories and the Tradition to 1800*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Padley, G. Arthur, 1976. *Grammatical Theory in Western Europe 1500-1700. The Latin Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- _____, 1985. *Grammatical Theory in Western Europe 1500-1700: Trends in Vernacular Grammar I*. Cambridge: Cambridge University Press.
- _____, 1988. *Grammatical Theory in Western Europe 1500-1700: Trends in Vernacular Grammar II*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Plank, Frans, 2001. "Typology by the end of the 18th century", in S. Auroux *et alii* (arg.) 2000-2001, II, 1399-1413.
- Rica, Margarita, 1975. "Traduction en Basque de termes politiques sur la Révolution", *ASJU* 9.3-172.
- Robins, Robert Henry, 1967. *A Short History of Linguistics*, Longman, London. 3. arg. 1990. *Gazt. itz. Breve historia de la Lingüística*. Madril: Paraninfo, 1984⁴ [1974]; Madril: Cátedra, 2000.
- Rosiello, Luigi, 1967. *Linguistica iluminista*. Bologna: il Mulino.
- Rosier, Irène, 1983. *La grammaire spéculative des modistes*. Lille: Presses Universitaires de Lille.
- _____, (arg.), 1988. *L'héritage des grammairiens latins de l'antiquité aux lumières: Actes du Colloque de Chantilly 2-4 septembre 1987*. Louvain-Paris: Peeters/Société pour l'information grammaticale.
- Sarmiento, Ramón, 1996. "Tres modelos de gramática tradicional en España", in K. Dutz & H.-J. Niederehe (arg.), *Theorie und Rekonstruktion*, 25-53. Münster: Nodus.
- _____, 1997. "La tradición gramaticográfica española: esbozo de una tipología", in M. Á. Esparza & M^a del C. Henríquez (arg.), 1997. *Estudios de historiografía lingüística hispánica ofrecidos a Hans-Josef Niederehe*, 39-68. Vigo: Universidade de Vigo.
- Sauren, Pieter A. M., 1997. *Western Linguistics: An Historical Introduction*. Londres: Blackwell.
- Sebeok, Thomas A. (arg.), 1975. *Historiography of Linguistics* (Current Trends in Linguistics, 13). The Hague: Mouton.

Swiggers, Pierre, 1984. *Les conceptions linguistiques des Encyclopédistes: Etude sur la constitution d'une théorie de la grammaire au siècle des lumières*. Heidelberg: Groos.

_____, 1997. *Histoire de la pensée linguistique*. Paris: PUF.

Yaguello, Marina, 1984. *Les fous du langage*, Seuil, Paris.